

negatívne vplývalo na kvalitu vyučovania jednotlivých predmetov.² Podľa správy o tvorbe učebníc z roku 1950 produkciu učebných textov pre školy prvého a druhého stupňa³ zastrešilo poverenie školstva, vied a umení hneď po oslobodení.⁴ Registrujúca bibliografia *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954* obsahuje za roky 1945 – 1948 súpis 168 učebnicových titulov pre ľudové, meštianske, vyššie stredné a odborné školy a pre gymnáziá, ktoré okrem Štátneho nakladateľstva vydali viaceré vydavateľstvá, resp. súkromní vydavatelia.⁵ Napriek faktu, že učebnice vydané v rokoch 1945 – 1948 viac-menej uspokojovali potreby základných a stredných škôl, ich obsah strácal v pofebruárových pomeroch relevanciu. Základný problém spočíval v nedostatočnej kompatibilite učebníc, resp. učebných textov s novoprijatými učebnými osnovami, čo primárne vyplývalo najmä z čoraz intenzívnejšie presadzovaných ideologických kritérií.⁶ Zglajchšaltovanie pedagogiky ako vedného odboru⁷ korešpondovalo s požiadavkou na revíziu po-

² Na stránkach časopisu *Jednotná škola* sa v roku 1950 stredoškolský profesor Ján Hvozdík zamýšľal nad podmienkami vyučovania bez primeraných učebníc. V úvode svojho článku zložitú situáciu týkajúcu sa nedostatku učebných textov zhrnul slovami: „Jednou z hlavných zásad novej školskej praxe je snaha vychádzať z najbližších daností svojho okolia a riešiť problémy, ktoré sú najaktuálnejšie a najpálčivejšie. Domnievame sa, že jedným z najaktuálnejších problémov – aj keď len prechodného a dočasného rázu –, je problém vyučovania bez učebníc, pred ktorý sú postavení mnohí učitelia pri nedostatku učebníc. Kto učil alebo učí ktorýkoľvek predmet bez učebnice, potvrdí náš názor, že je to skutočnosť, ktorá hlboko zasahuje vyučovanie čo do obsahovej náplne, aj čo do jeho priebehu.“ HVOZDÍK, Ján. Vyučovanie bez učebníc ako didaktický problém. In *Jednotná škola*, 1950, roč. 6, č. 4, s. 166.

³ Ondrej Pavlík v článku *Návrh na reformu školského systému* podrobne priblížil štruktúru školského systému na Slovensku, ktorý existoval v povojnovom období (do školskej reformy na základe zákona o jednotnej škole v roku 1948). Prvých päť rokov všetky deti získali elementárne vzdelanie v tzv. ľudových školách. Väčšina žiakov pokračovala v dochádzke na ľudovú školu v 6. – 8. ročníku, zatiaľ čo podľa Ondreja Pavlíka 28,4 % žiakov po absolvovaní 5. ročníka ľudovej školy vo vzdelávaní pokračovalo na meštianskych školách. Menšia časť absolventov meštianskych škôl získala špecializované vzdelanie na odborných školách. Len 4,3 % žiakov ľudovej školy po skončení 5. triedy ľudovej školy navštevovalo gymnázium. Po jeho absolvovaní časť študentov smerovala na štúdium na vysokých školách. Pozri viac: PAVLÍK, Ondrej. *Návrh na reformu školského systému*. In PAVLÍK, Ondrej (ed.). *Z bojov o jednotnú školu*. Bratislava 1975, s. 26-60.

⁴ Slovenský národný archív (ďalej SNA v BA), fond (ďalej f.) Poverenie školstva (ďalej PŠ), /1919/ 1945 – 1960, kartón (ďalej k.) 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc.

⁵ Spolok sv. Vojtecha (učebnice rímskokatolíckeho náboženstva – Trnava), *Tranoscus* (učebnice evanjelického náboženstva – Liptovský Svätý Mikuláš), *Zväz slovenských kalvínov na Slovensku* (učebnica ev. a. v. náboženstva kalvínskeho vierovyznania), *Jednota sv. Cyrila a Metoda* (katechizmus gréckokatolíckeho náboženstva – Michalovce), *Nakladateľské družstvo Petra* (učebnice gréckokatolíckeho náboženstva – Prešov), *Nakladateľstvo slovenských profesorov* (Bratislava), *Hargašove príručky* (Bratislava), *Russkoje slovo* (Praha), *Lúč* (Košice), *Matica slovenská* (Turčiansky Svätý Martin), *Wigand* (Bratislava), *Štehrvo nakladateľstvo* (Prešov), súkromní vydavatelia (E. Ševčík a spol. – Trenčín, Jozef Zelenka – Nové Zámky, Bežo a spol. – Bratislava). *JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Magda* (ed.). *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*. Registrujúca bibliografia. Bratislava 1971, s. 5-41.

⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc.

⁷ K téme transformácie pedagogickej vedy v súlade s požiadavkami komunistického režimu pozri: KRANKUS, Milan. *Vývoj pedagogického myslenia a pedagogický diskurz*. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava 2019, s. 82-112.

užívaných učebných textov. Obidve úlohy⁸ – revízia už existujúcich učebných textov a tvorba (resp. výskum tvorby) nových učebníc – najmä od roku 1949 predstavovali dôležité ohnisko pracovného zamerania mladej celoslovenskej inštitúcie pedagogického výskumu – Štátneho pedagogického ústavu (ŠPÚ).⁹ Zodpovednosť ŠPÚ za plánovanie a organizáciu práce na učebniciach a učebných textoch – pod vedením povereníctva školstva, vied a umení – oficiálne kodifikoval výnos povereníctva školstva, vied a umení (PŠVU) zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 – prez. o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy prvého až tretieho stupňa.¹⁰ Úsilie pracovníkov ústavu na poli učebnicovej tvorby pozostávalo z realizácie niekoľkých vzájomne súvisiacich činností, ako boli spolupráca s autormi učebníc pri ich tvorbe, recenzovanie učebných textov a výskum využitia jednotlivých učebníc vo vyučovacom procese.¹¹

Účasť ŠPÚ na vydávaní učebníc predstavovala v nami sledovanom úseku vývoja nezanedbateľnú súčasť vedeckovýskumného zamerania ústavu. V predloženej texte sa pokúsím načrtnúť základné kontúry historického obrazu činnosti ŠPÚ na poli prípravy učebných textov od jeho založenia až do roku 1952. V tomto smere bude zaujímavé primárne sledovať mieru zapojenia ŠPÚ do procesu ideologicky motivovanej revízie pre režim nevyhovujúcich učebníc.¹²

ŠPÚ participoval na príprave učebných textov v kontexte celej svojej činnosti ako celku. Plnohodnotné splnenie spektra náročných úloh, ktoré stáli pred povojnovým slovenským školstvom, si vyžadovalo odbornú pedagogickú inštitúciu, ktorá by dokázala potreby prestavby, resp. odborného rastu školstva a pedagogiky plnohodnotne zastrešiť. Naplnenie uvedenej potreby sa stalo náplňou pôsobenia ŠPÚ. Za najvlastnejší dátum vzniku tejto inštitúcie môžeme označiť 25. február 1947, keď Slovenská národná rada náplň činnosti ŠPÚ schválila výnosom č. 32/47.¹³ Provizórne fungovanie ústavu sa začalo 1. apríla 1947.¹⁴ Slávnostné otvorenie sa uskutočnilo výrazne neskôr – až 10. mája 1948.¹⁵ Z organizačného hľadiska ŠPÚ

⁸ SNA v BA, f. PŠ, 1954, k. 138 a, i. č. 197 – 199. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na rok 1954, s. 2.

⁹ Zo slov riaditeľa ŠPÚ Gustáva Pavloviča: „V treťom roku sa zacielime najmä na zlepšenie učiteľovej práce v škole a na tvorbu nových učebníc, na učebné pomôcky a vyvinieme všetko úsilie o novú pedagogickú teóriu a prax.“ PAVLOVIČ, Gustáv. Štátny pedagogický ústav a úsilie o novú školu. In PAVLOVIČ, Gustáv (ed.). K histórii československej socialistickej školy. Bratislava 1977, s. 63.

¹⁰ Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 – prez. o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa. Výnosy a vyhlášky. Číslo 103. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 333.

¹¹ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, i. č. 448 – 463. Gremiálne porady. Správa o tvorbe učebníc.

¹² SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18, 80. S/1950. Správa o stave učebníc.

¹³ FERLIKOVÁ, Klára (ed.). Pamätnica pri príležitosti 60. výročia založenia Štátneho pedagogického ústavu (1947 – 2007). Bratislava 2007, s. 30.

¹⁴ PAVLOVIČ, Gustáv. Programový prejav Dr. Gustáva Pavloviča, riaditeľa ŠPÚ. In PAVLOVIČ, Gustáv (ed.). K histórii československej socialistickej školy. Bratislava 1977, s. 56.

¹⁵ Na tejto akcii okrem riaditeľa ŠPÚ Gustáva Pavloviča privítací prejav predniesol aj docent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pre odbor pedagogika Ondrej Pavlík. Znenie prejavu bolo publikované v časopise Jednotná škola a je možné ho nájsť v zierke článkov a prednášok Ondreja Pavlíka Z bojov o jednotnú školu. Pozri: PAVLÍK, Ondrej. Privítací

začal fungovať v podobe piatich odborov, ktoré boli členené na dve nižšie úrovne: oddelenia a referáty. Štruktúra ŠPÚ bola presne stanovená *Výnosom Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 24. januára 1949, č. 426 – prez. leg.*, ktorý kodifikoval organizačný poriadok Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave.¹⁶ Okrem súpisu úloh ústavu v tomto dokumente nachádzame i presne stanovené číselné poradie jednotlivých odborov ústavu, ktoré budem reflektovať aj v rámci tohto textu.¹⁷

Základné úlohy novovzniknutej inštitúcie spočívali vo výskume organizácie školského systému, skúmaní učebníc, resp. učebných pomôcok, budovaní ústrednej pedagogickej knižnice a v kooperácii so zahraničnými pedagogickými výskumnými inštitúciami.¹⁸ Dôležitú úlohu predstavovala taktiež spolupráca s učiteľskou verejnosťou.

prejav pri otvorení Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave. In PAVLÍK, Ondrej. Z bojov o jednotnú školu. Bratislava 1975, s. 189-191.

¹⁶ Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 24. januára 1949, č. 426 – prez. leg., ktorým sa vydáva organizačný poriadok Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave. Číslo 42. In Školské zvesti. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení v Bratislave, 28. februára 1949, roč. 5, zošit č. 4, s. 134-140.

¹⁷ 1. Na čele prvého odboru pre praktickú pedagogiku stál profesor Andrej Selecký – úlohou odboru bolo pokračovať v plnení úloh reformného oddelenia povereníctva školstva a osvety najmä na poli prípravy osnovy školského zákona a učebných plánov, resp. osnov pre všeobecnovzdelávacie školy. Tento odbor po založení ŠPÚ personálne zastrešovali štyria referenti – Jozef Bezák pre predškolskú výchovu, Pavol Bernáth pre výchovu na školách prvého stupňa, Karol Erdélsky a Gustáv Kadlečík sa venovali problematike výchovy na školách druhého stupňa.

2. Druhý odbor „pre výchovu umením“, fungujúci rovnako ako odbor pre teoretickú pedagogiku pod vedením Karola Goláňa, zastrešoval výskum výtvarnej a hudobnej výučby na školách, detskej literatúry, časopisov, divadelných, resp. bábkových hier, filmov a rozhlasových programov. Zameraniu odboru zodpovedala aj špecializácia zaradených referentov: výtvarnú výchovu mal na starosti Ján Pivovarník, hudobnej výchove sa venovala Milada Filípková, detskej literatúre František Svoboda, divadlu, rozhlasu a filmu pre mládež Michal Šteinhíbel.

3. Tretí, dvojčlenný odbor, pod vedením pedagóga/defektológa Viliama Gaňu rozvíjal na danú dobu do značnej miery priekopnícku činnosť – prípravu návrhu na organizáciu a výstavbu školstva pre mládež vyžadujúcu osobitnú starostlivosť (v dnešnom slovníku je možné použiť pojem „fyzicky a mentálne hendikepovaná mládež“). Po boku Viliama Gaňu sa na práci tretieho odboru ako referent podieľal Gabriel Rehuš. Podľa Viliama Gaňu odbor „roku 1949 – 50 svoju činnosť zamerl na zisťovanie predpokladov na reorganizáciu a zriaďovanie nových škôl, ako aj na tvorbu nových učebných osnov pre rozličné druhy škôl pre mládež vyžadujúcu osobitnú starostlivosť“. Činnosť defektológov na poli pedagogického procesu v druhej polovici štyridsiatych rokov musela prekonávať a odstraňovať nedostatočné podmienky na rozvoj hendikepovaných žiakov, a to najmä návrhmi na zriaďovanie špeciálnych škôl a prípravou elementárnych učebníc.

4. Pod vedením Karola Goláňa rozvíjal štvrtý odbor pre teoretickú pedagogiku výskum rôznych otázok vyučovacieho procesu a zhromažďovanie pedagogickej odbornej literatúry a publicistiky. V riešení praktických pedagogických otázok sa tento odbor opieral o činnosť postupne zakladaných pedagogických zborov.

5. Piaty odbor pod vedením Dr. Štefana Palúcha a samotného riaditeľa ŠPÚ Gustáva Pavloviča zastrešoval administratívny, hospodársky a personálny chod inštitúcie. Úlohám odboru zodpovedali funkcie siedmich referentov. Gustáv Pavlovič vo svojom programovom prejave o cieľoch a úlohách ŠPÚ upozornil na skutočnosť, že súčasťou činností administratívno-správneho odboru bolo budovanie odbornej pedagogickej knižnice určenej primárne na výskumné potreby pracovníkov ŠPÚ.

¹⁸ K organizačnej štruktúre ŠPÚ pozri viac: Desiat rokov Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. In Jednotná škola, 1957, roč. 12, č. 4, s. 385-404; PAVLOVIČ, Programový prejav Dr. Gustáva Pavloviča, riaditeľa ŠPÚ, s. 57-59; FERLIKOVÁ, Pamätnica pri príležitosti 60. výro-

Pri riešení stanovenej témy sa môžeme oprieť o existujúcu historicko-pedagogickú spisbu, dobovú, respektíve súčasnú odbornú tlač a v neposlednom rade aj o archívne pramenné materiály. Priamu metódu historického výskumu som použil pri práci s autentickými prameňmi, ktoré vzišli z organizačnej aj vedeckej činnosti ŠPÚ. V súčasnosti sú deponované v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave v rámci fondu *Výskumný ústav pedagogický*. Najmä pri výskume účasti ŠPÚ na revízií a tvorbe učebníc bolo potrebné na pôde SNA siahnuť po dokumentoch z fondu *Poverenictvo školstva /1945 – 1960/*, keďže PŠVU proces prác týkajúcich sa učebných textov iniciovalo, riadilo a kontrolovalo.¹⁹

Dostupné penzum relevantnej literatúry predstavuje rôznorodú skupinu. V rokoch 1984 a 1985 vyšla dvojdielna *Pedagogická encyklopédia Slovenska*, obsahujúca množstvo faktov, ktoré sa priamo alebo nepriamo dotýkajú problematiky ŠPÚ. Za kľúčový, východiskový knižný zdroj môžeme s určitosťou označiť pamätnicu ŠPÚ, ktorá bola vydaná v roku 2007 pri príležitosti 60. výročia jeho založenia. Na stodvadsiatich troch stranách záujemca o históriu ŠPÚ nájde nielen úvodnú zhrňujúcu štúdiu z pera pedagóga prof. Jozefa Pšenáka, ale aj úryvky z kroniky alebo osobné spomienky zamestnancov ústavu. Za neodmysliteľný prameň poznatkov o vývoji slovenského školstva v rokoch 1945 – 1989 považujem dvojicu zborníkov (výstupov grantového projektu) vydaných Trnavskou univerzitou v Trnave. Ide o zborníky *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie* (2017) a *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* (2019) obsahujúce kolekcie štúdií venované metodologickým východiskám štúdia dejín školstva v období socializmu, historickému kontextu, vývoju dobového pedagogického myslenia, pedagogickým časopisom, dobovej školskej legislatíve, akademickej príprave učiteľov a podobne. Uvedené publikácie umožňujú vznik a fungovanie ŠPÚ uchopiť v príslušnom dobovom kontexte. Vhodný exkurz do kľúčových atribútov vývoja školstva v ére stalinského obdobia budovania socializmu predstavuje monografia z pera historika Milana Olejníka *Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953*. Z veľmi skromnej heuristickej základne rozkrývajúcej fenomén pedagogických zborov je potrebné spomenúť zborník príspevkov zo seminára konaného pri príležitosti 50. výročia založenia prvého dobrovoľného pedagogického zboru učiteľov na Slovensku v Prešove (seminár sa uskutočnil v dňoch 28. a 29. októbra 1997) *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*.

Zdroj poznatkov o fungovaní ŠPÚ v prvých rokoch jeho existencie predstavuje odborný pedagogický časopis *Jednotná škola*.²⁰ Na jeho stránkach pracovníci ŠPÚ publikovali štúdie, prostredníctvom ktorých pri príležitosti výročia založe-

čia založenia Štátneho pedagogického ústavu, s. 33. GAŇO, Viliam. Podiel Výskumného ústavu pedagogického na rozvoji slovenskej defektológie. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 4, s. 486-497.

¹⁹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc.

²⁰ *Jednotná škola* – odborný pedagogický časopis pre otázky výchovy, vzdelávania, pedagogiky a učiteľstva. Časopis vychádzal od roku 1945. Pozri viac: LOPATKOVÁ, Zuzana. Pedagogické časopisy na Slovensku v rokoch 1945 – 1968. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava 2017, s. 76-88.

nia ústavu rekapitulovali jeho činnosť.²¹ Dôležitý prameň pre mňa predstavovalo aj periodikum *Školské zvesti. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení*, pretože učiteľskej verejnosti prinášalo výnosy a rôzne nariadenia PŠVU.

Výsledná formálna aj obsahová podoba učebníc, ktoré mal ŠPÚ pripraviť, závisela od aktuálne platných učebných osnov, pretože dokumenty tejto proveniencie presne stanovovali ich rozsah.²² Zákon o základnej úprave jednotného školstva č. 95/1948 z 21. apríla 1948 postuloval organizačnú prestavbu školskej sústavy, zásady transformácie obsahu výchovy a vzdelávania však podrobne neurčoval.²³ V tomto smere je zaujímavý prejav povereníka školstva, vied a umení Ladislava Novomeského, ktorý odznel v prítomnosti školských pracovníkov 4. októbra 1948 v Trenčianskych Tepliciach. Na margo nedávneho začiatku školského roka 1948/1949, ktorým začala v praxi fungovať jednotná školská sústava, zdôraznil, že „s prácami organizačnými zďaleka sme neskončili prestavbu našej školy. Jednotná škola tohto štátu nie je len lepšia organizácia a nie je len širšia cesta pre vzdelávanie mladých pokolení. Nová škola je predovšetkým i nový obsah. A o tento obsah teraz ide. O spôsob práce, o smer výchovy, o jasné poznanie cieľov práce v jednotnej štátnej škole budeme menovite rozvíjať všetky naše ďalšie debaty a skúsenosti...“²⁴.

Pracovník ŠPÚ Andrej Selecký za základné fundamenty obsahu výchovy a vyučovania označil učebné plány, učebné osnovy a učebnice.²⁵ Prestavba týchto

²¹ Desiat rokov Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave, s. 385-404; MORIC, Rudolf. Literatúra pre mládež a Výskumný ústav pedagogický. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 4, s. 486-496; GAŇO, Podiel Výskumného ústavu pedagogického na rozvoji slovenskej defektológie, s. 498-503; KOUTUN, Juraj. Štyridsať rokov pôsobenia Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave a rozvoj pedagogických vied. In *Jednotná škola*, 1987, roč. 39, č. 8, s. 695-711.

²² Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 – prez. o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa. Výnosy a vyhlášky. Číslo 103. In *Školské zvesti. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení*, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 333.

²³ Zákon o základnej úprave jednotného školstva č. 95/1948 pozostáva z ôsmich častí. Prvá časť nazvaná „Úvodné ustanovenia“ vymedzuje základné ciele vydaných zákonných úprav vrátane stručnej charakteristiky štruktúry transformovaného školského systému. Druhá časť školského zákona v piatich paragrafoch určila podmienky zriaďovania materských škôl vrátane vymedzenia kvóty na počet detí v jednej triede. Obdobný obsah majú aj nasledujúce časti textu zákona – tretia vymedzila spoločné ustanovenia pre školy prvého a druhého stupňa (národné a stredné školy), v štvrtej časti sú ustanovené zásady fungovania škôl tretieho stupňa (základné odborné a výberové školy, gymnáziá). Piata časť zákona vymedzila pôsobnosť škôl pre mládež vyžadujúcu si osobitnú starostlivosť. Paragrafy šiestej časti určili pravidlá na prevádzku spektra činností, ktoré sú integrálnou súčasťou prevádzky školského systému (ochrana názvu „škola“, pravidlá prevádzky, správa príslušenstva, domovy a družiny mládeže, pomôcky, pridelovanie a používanie schválených učebných materiálov, učebné osnovy, branná výchova, vysvedčenia, prázdniny a pod.). V predposlednej (siedmej) časti boli určené pravidlá prevádzky škôl, povinnosti dovtedajších udržiavateľov škôl a status pedagogických zamestnancov v činnnej službe na poštátňovaných školách (vrátane stanovenia ich platových pomerov). Text zákona zakončujú záverečné ustanovenia (ôsma časť), ktoré jednoznačne určujú právnické osoby oprávnené vykonávať pôsobnosť uvedených zákonných ustanovení. Paragraf č. 92 spod prijatého zákona vyňal školy vysoké, vojenské a bohoslovecké učilišťa. Kompletné znenie zákona je publikované v knihe: PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva*. Bratislava 1979, s. 89-112.

²⁴ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Prestavba našej školy*. In *Jednotná škola*, 1948, roč. 4, č. 3-4, s. 53.

²⁵ SELECKÝ, Andrej. *Výskum učebných osnov na I. a II. stupni všeobecnovzdelávacích škôl*. In *Jednotná škola*, 1949 – 1950, roč. 5, č. 1 – 2, s. 24.

komponentov vyplývala z trojice výnosov ministerstva školstva a osvetu, ktoré PŠVU vo forme vlastných výnosov uverejnilo v podobe príloh *Školských zvestí*. Vzhľadom na ich význam pre učebnicovú tvorbu je vhodné priblížiť si ich podrobnejšie.

Dňa 31. júla 1948 ministerstvo školstva a osvetu vydalo učebný plán a učebné osnovy pre školy národné výnosom č. 148.000-II. Tie boli ako výnos PŠVU zo dňa 16. augusta 1948 č. 5506-prez. (v slovenskom znení) publikované vo forme prílohy publikačného orgánu PŠVU ako zošit č. 16.²⁶ Začiatok vyučovania podľa týchto osnov výnos stanovil na školský rok 1948/1949 pre všetky triedy národných škôl.

V ten istý deň, 31. júla 1948, ministerstvo školstva a osvetu taktiež vydalo učebný plán a učebné osnovy pre stredné školy výnosom č. A-153.000/48-II/1. V podobe výnosu PŠVU zo dňa 31. augusta 1948 č. 5346-prez. boli publikované ako príloha *Jednotnej školy* (zošit č. 17).²⁷ Podľa nových osnov sa malo začať vyučovať od začiatku školského roka 1948/1949 len v 1., 2. a 3. triede stredných škôl. Od začiatku školského roka 1949/1950 mali byť už platné pre všetky triedy stredných škôl.

Od začiatku školského roka 1949/1950 malo vyučovanie na gymnáziách prebiehať podľa výnosu ministerstva školstva, vied a umení zo dňa 26. júla 1949 (č. 100.000-I.) o učebnom pláne a učebných osnovách pre gymnáziá.²⁸

V prípade uvedených výnosov pre národné a stredné školy z roku 1948 „učebnice na škole zavedené budú sa užívať aj naďalej, ale učitelia majú pri výbere a usporiadaní učiva pamätať na príslušné zmeny“²⁹. Portfólio používaných učebníc, samozrejme, nebolo možné zmeniť takpovediac „šibnutím čarovného prútika“, uvedené učebné plány a osnovy však stanovovali výchovné ciele, ktoré dovedy vydané a používané učebnice v dostatočnej miere nepodporovali. Pracovník ŠPÚ Ján Kotoč v článku „Nová učebnicová tvorba“ uverejnenom na stránkach *Jednotnej školy* v roku 1948 formuloval nutnosť vytvoriť nové učebnice, pretože „doterajšie učebnice obsahom, rozsahom i vnútorným členením nestotožňujú sa s novými učebnými osnovami“³⁰. Potreba prispôsobiť texty učebníc požiadavkám osnov determinovala postup ich prípravy. Zo správy o tvorbe učebníc z roku 1950 som sa dozvedel, že organizácia učebnicovej tvorby postupovala v chronologickom slede podľa spracovania učebných osnov pre jednotlivé stupne a druhy škôl – najskôr prišli na rad národné a stredné školy, potom gymnáziá (školský rok 1949/1950) a na-

²⁶ Učebný plán a učebné osnovy pre školy národné. Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 16. augusta 1948, č. 5506-prez. Príloha *Školských zvestí*, publikačného orgánu Povereníctva školstva a osvetu, 1948, roč. 4, zošit č. 16.

²⁷ Učebný plán a učebné osnovy pre školy stredné. Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 31. augusta 1948, č. 5346-prez. Príloha *Školských zvestí*, publikačného orgánu Povereníctva školstva a osvetu, 1948, roč. 4, zošit č. 17.

²⁸ Učebný plán a učebné osnovy pre gymnáziá. Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 7. októbra 1949, č. 107.450/49-III/1. Príloha *Školských zvestí*, publikačného orgánu Povereníctva školstva, vied a umení, 1949, roč. 5, zošit č. 20.

²⁹ Učebný plán a učebné osnovy pre školy národné. Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 16. augusta 1948, č. 5506-prez. Príloha *Školských zvestí*, publikačného orgánu Povereníctva školstva a osvetu, 1948, roč. 4, zošit č. 16.

³⁰ KOTOČ, Ján. Nová učebnicová tvorba. In *Jednotná škola*, 1948, roč. 4, č. 5, s. 200.

koniec niektoré špecializácie odborných škôl (školský rok 1949/1950).³¹ Na základe zákona č. 95/1948 Sb. z. a n. o základnej úprave jednotného školstva z 21. apríla 1948 vzdelávací systém pozostával z materských škôl, škôl prvého stupňa – národných škôl, škôl druhého stupňa – stredných škôl a škôl tretieho stupňa, ktoré boli diferencované na povinné základné odborné školy a výberové školy (odborné školy a vyššie stredné školy: vyššie odborné školy a gymnáziá).³²

Účasť ŠPÚ na procese prepracúvania používaných a tvorby nových učebníc nadobúdala dve základné formy – riadenie recenzného konania v prípade rukopisov z pera individuálnych autorov, resp. skupiny autorov a zastrešovanie činnosti tzv. komisií na vypracovanie učebníc (učebnicových komisií). Parametre pôsobenia ŠPÚ na poli prípravy učebníc v rokoch 1948 – 1953 záväzne vymedzovala realita diktatúry vládnucej Komunistickej strany Československa (KSC).³³ Vzdelávací systém bol podľa sovietskeho vzoru pevne a všestranne riadený komunistickou stranou. PŠVU v tomto smere predstavovalo len „prevodovú páku“ slúžiacu na praktické vykonanie straníckych rozhodnutí a centrálné stanovených konkrétnych direktív. Predmetnú skutočnosť na stránkach svojej monografie *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953* výstižne charakterizuje historička Soňa Gabzdilová: „Formálne síce činnosť škôl na Slovensku viedlo Povereníctvo školstva, vied a umenia, ale jeho pozícia bola iba sekundárna, jednak v dôsledku postavenia povereníctva k ministerstvu školstva, vied a umenia v Prahe (a celého Zboru povereníkov k ústrednej vláde), ale predovšetkým z dôvodu podriadenosti vedúcej úlohe KSC. V praxi to znamenalo, že všetky vyhlášky, výnosy, smernice, celá činnosť povereníctva školstva smerom ku vzdelávacej a výchovnej práci škôl vychádzala z politickej línie určovanej vedením KSC a jej sa musela bezpodmienečne podriaďiť.“³⁴ ŠPÚ tak odborným usmerňovaním prípravy učebníc primárne naplňal politický zámer KSC. V dobovom kontexte východiskový zdroj transformácie školského systému v intenciách ideologicky saturovaného programu KSC predstavovala sovietska pedagogika, na platforme ktorej bola systematicky čerpaná, resp. do značnej miery importovaná teória aj prax socialistickej školy.³⁵

V záujme prehľadnosti je vhodné podotknúť, že učebnicová tvorba ŠPÚ nezahŕňala prípravu učebníc pre ukrajinské školy, ktorú malo na starosti oddelenie pre ukrajinské školy na povereníctve školstva, vied a umení.³⁶

³¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 1.

³² Podrobnejšie k vzdelávaciemu systému po 21. apríli 1948 pozri: GABZDILOVÁ, Soňa. *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953*. Košice 2016, s. 86-91.

³³ Dňa 26. júla 1948 užšie Predsedníctvo ÚV KSC prijalo uznesenie o vytvorení jednotnej KSC – Komunistická strana Slovenska (KSS) sa stala súčasťou KSC ako jej územná organizácia na Slovensku s jednotným zámerom uskutočňovať politiku KSC na Slovensku. Pozri viac: PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945 – 1948)*, pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948 – 1968). Bratislava 2012, s. 73-84.

³⁴ GABZDILOVÁ, *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953*, s. 86-87.

³⁵ „Ak chceme, aby naše školstvo nadobudlo aj z kvalitatívnej stránky vyššiu úroveň, vtedy sovietska škola a pedagogika má sa stať pre našu školu a učiteľov nielen vzorom, ale aj plodným pomocníkom pri plnení záväzných úloh.“ EDEDY, Ján. *Sovietska pedagogika (K výročiu dvoch historických dokumentov)*. In *Jednotná škola*, 1951, roč. 7, č. 4-5, s. 159.

³⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 1.

Komisie pre tvorbu učebníc pri ŠPÚ

Fungovanie komisionálneho spracovávanía učebníc z organizačno-právneho hľadiska kodifikoval paragraf č. 7 všeobecných ustanovení (časť č. IV.) organizačného poriadku ŠPÚ v Bratislave, ktorý riaditeľa ústavu oprávňoval podľa potreby v záujme vyriešenia problémov a úloh daných organizačným poriadkom zriaďovať odborné komisie s pribratím odborníkov, prípadne zástupcov inštitúcií a korporácií.³⁷ Odborníci na konkrétne vyučovacie predmety, ktorých sa pripravované učebnice týkali, v rámci učebnicových komisií realizovali kolektívnu tvorbu učebníc.³⁸ Komisie okrem svojich nesporných výhod (spoločná práca kvalifikovaných odborníkov) predstavovali mechanizmus dôkladnej ideologickej kontroly učebnicovej tvorby. Na čele každej učebnicovej komisie stál predseda, ktorý musel spĺňať presne stanovené požiadavky: „V komisiách pre jednotlivé učebnice je postarané, aby v nich vedúcimi práce boli rozhodne ideovo vyspelí príslušníci strany, ktorí aj zodpovedajú za ideovú stránku učebnice.“³⁹ Dokument „Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc“ z produkcie ŠPÚ poskytuje podrobný náhľad do personálneho zloženia týchto štruktúr. Predsedovia, označení za záruku správneho postupu komisie ako celku, boli pracovníkmi rôznych popredných politických, spoločenských a vzdelávacích inštitúcií (univerzitní profesori Andrej Mráz, Eugen Paulíny, Alexander Vasiljevič Isačenko, Vladimír Vršanský; Ján Ferienčík z nakladateľstva Pravda, poslanec Michal Chorvát, zástupca sekretariátu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) Juraj Spitzer, pracovník PŠVU František Pazúr, historik Milan Gosiorovský, pedagóg politickej školy Lev Hanzel).⁴⁰ V prípade predsedníčky učebnicovej komisie pre učebnice jazyka anglického pre I. – IV. triedu profesorky Zory Studenej, predsedu komisie pre učebnice francúzskeho jazyka pre I. – IV. triedu Františka Pazúra z PŠVU a predsedníčky učebnicovej komisie pre učebnice nemeckého jazyka pre I. – IV. triedu profesorky Vyššej hospodárskej školy v Bratislave Antónie Šefránkovej dokument konkrétne uvádza, že ich pôsobenie na čele uvedených učebnicových komisií schválili zástupcovia sekretariátu ÚV KSS.⁴¹ Na tejto trojici prípadov je zaujímavé, že predmetné komisie v dokumente *Soznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc* si dotyční predsedovia a predsedníčky mali sami vytvoriť, zostaviť. Z toho vyplýva, že komisia sa mohla personálne „zaplniť“ a začať reálne fungovať až po priamom schválení ÚV KSS. Bez súhlasu tohto najvyššieho

³⁷ Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 24. januára 1949, č. 426-prez.leg., ktorým sa vydáva Organizačný poriadok Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave. Číslo 42. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 28. februára 1949, roč. 5, zošit č. 4, s. 134.

³⁸ „Pre tvorbu učebníc organizuje Štátny pedagogický ústav zpravidla komisie zo záujemcov a významných pracovníkov príslušného učebného odboru.“ Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 10. apríla 1949, č. 4330/49-prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa. Číslo 103. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 333.

³⁹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 3.

⁴⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc.

⁴¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc.

slovenského stranického orgánu si predsedovia učebnicových komisií evidentne nemohli vybrať vhodných spolupracovníkov, ktorí museli byť, samozrejme, taktiež politicky vyhovujúci. Ako tajomníci učebnicových komisií – ich praktickí organizátori – pôsobili pracovníci ŠPÚ Andrej Selecký⁴², Rudolf Kliský⁴³, Oľga Styková⁴⁴, Karol Goláň⁴⁵, Ľudovít Bakoš⁴⁶ a Karol Erdélsky⁴⁷. Ich zodpovednosť na tomto poli spočívala v „posúdení (autor: učebnice) z hľadiska didaktického a ideologického“, v dohľade nad súladom pripravenej učebnice s učebnými osnovami, resp. „náplňou školy v SSSR“ a vo výbere cudzojazyčných textov.⁴⁸ Samotná členská základňa pozostávala predovšetkým z odborníkov na riešený predmet z radov vedeckovýskumných pracovníkov (literárni vedci, literárni historici, jazykovedci, knihovníci, historici, odborníci na dialektický a historický materializmus a podobne) a z pedagógov z vyučovacej praxe podľa vzdelávacieho stupňa, pre ktorý mala byť učebnica pripravená (gymnaziálni profesori).⁴⁹ V záujme prehľadnosti je členské zloženie konkrétnych komisií na tvorbu učebníc prezentované v tabuľke č. 1. Predsedovia mali pri realizácii pomocných prác (napríklad

⁴² Andrej Selecký (19. 11. 1905 Stará Halič – 18. 8. 1977 Bratislava) bol na ŠPÚ prednostom 1. pedagogicko-didaktického odboru. Zameranie: výskum učebných osnov, organizácia tvorby učebníc a výber učebných pomôcok slovenského vyučovacieho jazyka na základných a stredných školách. SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Plán úloh a práce Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na prvý polrok 1951.

⁴³ Rudolf Kliský v rámci organizačnej štruktúry ŠPÚ pôsobil ako referent 1. pedagogicko-didaktického odboru. Zameranie: príprava a tvorba učebníc pre gymnáziá a pedagogické gymnáziá, učebnice jazykového vyučovania, jazykové záujmové krúžky. SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, 1951, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Plán úloh a práce Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na prvý polrok 1951.

⁴⁴ Oľga Styková pôsobila ako referentka 1. pedagogicko-didaktického odboru ŠPÚ. Zameranie: učebnice ruského jazyka na školách prvého a druhého stupňa (tvorba, výskum, zlepšovanie). SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Plán úloh a práce Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na prvý polrok 1951.

⁴⁵ Karol Goláň (13. 7. 1895 Rokytnice – 31. 7. 1961 Bratislava) v roku 1951 pôsobil ako prednosta 4. odboru ŠPÚ pre dejiny pedagogiky a pomocné vedy pedagogické. Zameranie: problémy jednotnej deväťročnej sústavy povinnej školy, výskum školskej úspešnosti (školy bratislavského kraja), príprava zborníka textov o pedagogickom diele Jána Kollára. SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Plán úloh a práce Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na prvý polrok 1951.

⁴⁶ Ľudovít Bakoš sa zaoberal dejinami školstva a pedagogiky, teóriou výchovy a vzdelávaním učiteľov, dielom J. A. Komenského a J.-J. Rousseaua, po r. 1969 otázkami komunistckej výchovy. Pôsobil na povereníctve školstva a národnej osvety, v rokoch 1946 – 1947 na Filozofickej fakulte UK, v období od r. 1953 do r. 1959 na Vysokej škole pedagogickej, od r. 1959 na Filozofickej fakulte UK (1965 – 1969 dekan). V rokoch 1959 – 1972 bol riaditeľom Ústavu pre učiteľské vzdelávanie UK v Bratislave. Bakoš, Ľudovít [online]. Encyclopaedia Beliana, ISBN 978-80-89524-30-3 [cit. 2021-10-02]. Dostupné na internete: <<https://beliana.sav.sk/heslo/bakos-ludovit>>.

⁴⁷ Karol Erdélsky bol referentom 1. pedagogicko-didaktického odboru ŠPÚ. Zameranie: výskum učebných osnov prírodopisu a chémie, problematika vyučovania predmetu prírodopis (osnovy, učebnice, učebné pomôcky, aktualizácia učebnej látky v súlade s vedeckými poznatkami, záujmové krúžky). SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Plán úloh a práce Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na prvý polrok 1951.

⁴⁸ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 2 04 – 220, i. č. 80. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc, s. 1.

⁴⁹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc.

príprava materiálov a pod.) právo pribrať ku komisiám tzv. výkonné sily.⁵⁰ Je dôležité poznamenať, že na príprave gymnaziálnych učebníc aritmetiky, geometrie, deskriptívnej geometrie, geológie a telovedy pre stredné školy sa pod gesciou ŠPÚ a pražského Výskumného ústavu pedagogického (VÚP) podieľali spoločné komisie zložené z českých a slovenských autorov.⁵¹

Tab. 1. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc (rok 1950).⁵²

Po- ra- die	Predmet – konkrétna učebnica	Predseda komisie	Tajomník komisie	Členovia komisie
1.	Jazyk sloven- ský – literárna čítanka pre I. triedu	Ján Ferienčík, nakladateľ- stvo Pravda	Andrej Selec- ký za ŠPÚ, organizátor komisie; posúdenie z hľadiska didaktického a ideologické- ho; porovna- nie s učebný- mi osnovami a s náplňou škôl v ZSSR; výber cudzo- jazyčných textov	1. Mikuláš Bakoš, univerzitný profesor, Slovenská aka- démia vied a umení (ďalej SAVU), teória literatúry, ruská literatúra; 2. Alexander Matuška, nakla- dateľstvo Pravda – literárny kritik; 3. Ivan Kusý, pracovník Ústa- vu slov. literatúry SAVU; 4. Ján Béder, gymnaziálny pro- fesor, didaktické posúdenie učebného textu z hľadiska potrieb gymnaziálnych žia- kov; 5. Vlasta Lukáčová, prax na gymnáziu, románska lite- ratúra, metodicko-didaktické vysvetlivky; 6. Mária Selecká, prax na gym- náziu, antická literatúra, metodicko-didaktické vy- svetlivky;

⁵⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc.

⁵¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950.

⁵² SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Zoznam predsedov a členov komisií pre tvorbu učebníc, s. 4-5.

Po- ra- die	Predmet – konkrétna učebnica	Predseda komisie	Tajomník komisie	Členovia komisie
2.	Jazyk sloven- ský – literárna čítanka pre II. triedu	Andrej Mráz, univerzitný profesor Filo- zofickej fakul- ty Slovenskej univerzity	Andrej Selec- ký za ŠPÚ, organizátor komisie; posúdenie z hľadiska didaktického a ideologické- ho; porovna- nie s učebný- mi osnovami a s náplňou škôl v ZSSR; výber cudzo- jazyčných textov	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ján Čaplovič, riaditeľ uni- verzitnej knižnice (odborník na slovenskú literatúru v ob- dobí feudalizmu a osvieten- ského obdobia); 2. Ján Béder, gymnaziálny pro- fesor (posudzovateľ textov a ukážok z hľadiska jazyko- vej správnosti); 3. Vlasta Lukáčová, gymnaziál- na profesorka; 4. Mária Selecká, gymnaziálna profesorka;
3.	Jazyk sloven- ský – literárna čítanka pre III. triedu	Michal Chorvát, poslanec	Rudolf Kliský za ŠPÚ, orga- nizačné práce, starostlivosť o kompatibi- litu obsahu učebnice s po- žiadavkami učebných osnov	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ctibor Štítnický, tajomník Spolku československých spisovateľov (zástupca pred- sedu); 2. Andrej Mráz, univerzitný profesor Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity (ďalej FFSU), odborník na obdobie 19. storočia, člen KSS; 3. Jaroslav Votruba, SAVU, (19. storočie); 4. Milan Pišút, univerzitný pro- fesor FFSU (19. storočie); <p><i>Pomocné – tzv. výkonné sily:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Lenka Lehká, gymnaziálna profesorka; 6. Konštatín Maco, gymna- ziálny profesor; 7. Mária Štanclová, gymnaziál- na profesorka; 8. Viera Valášková, gymnaziál- na profesorka;

Po- ra- die	Predmet – konkrétna učebnica	Predseda komisie	Tajomník komisie	Členovia komisie
4.	Jazyk sloven- ský – literárna čítanka pre IV. triedu	Michal Chorvát, poslanec	Rudolf Kliský za ŠPÚ, orga- nizačné práce, starostlivosť o kompatibi- litu obsahu učebnice s po- žiadavkami učebných osnov	1. Juraj Spitzer, sekretariát ÚV KSS, moderná literatúra; 2. Milan Lajčiak, sekretariát ÚV KSS, moderná poézia; 3. Ján Rozner, redaktor Pravdy, moderná próza; <i>Pomocné sily:</i> 4. Lenka Lehká, gymnaziálna profesorka; 5. Konštatnín Maco, gymna- ziálny profesor; 6. Mária Štanclová, gymnaziál- na profesorka; 7. Viera Valášková, gymnaziál- na profesorka;
5.	Jazyk slo- venský – tex- ty z dejín slovenskej literatúry pre II. – IV. triedu	Juraj Spitzer, sekretariát ÚV KSS, ako predseda mal byť záru- kou správne- ho postupu celej komisie	Rudolf Kliský za ŠPÚ, orga- nizačné práce, starostlivosť o kompatibi- litu obsahu učebnice s po- žiadavkami učebných osnov	1. Rudolf Čiernik, ŠPÚ, za ŠPÚ zástupca tajomníka; <i>Znalci určení na výber kapitol z dejín slovenskej literatúry, prí- padne na tvorbu vlastných pôvod- ných kapitol:</i> 2. Michal Chorvát, poslanec; 3. Ctibor Štítnický, tajomník Spolku československých spisovateľov; 4. Andrej Mráz, univerzitný profesor FFSU; 5. Jaroslav Votruba, SAVU; 6. Ján Čaplovič, riaditeľ uni- verzitnej knižnice; 7. Mikuláš Gašparík, riaditeľ gymnázia v Trnave; <i>Pomocné sily:</i> 8. Lenka Lehká, gymnaziálna profesorka; 9. Konštatnín Maco, gymna- ziálny profesor; 10. Mária Petrovičová, gymna- ziálna profesorka;

Po- ra- die	Predmet – konkrétna učebnica	Predseda komisie	Tajomník komisie	Členovia komisie
6.	Jazyk sloven- ský – gra- matika pre I. – IV. triedu	Eugen Paulí- ny, univerzit- ný profesor FFSU	Rudolf Kliský za ŠPÚ, orga- nizačné práce, starostlivosť o kompatibi- litu obsahu učebnice s po- žiadavkami učebných osnov	<i>Spolupráca podľa osobného výbe- ru predsedu komisie:</i> 1. Vincent Blanár, FFSU; 2. Ján Horecký, SAVU; 3. Štefan Pecvár, SAVU; 4. Ladislav Dvonč, SAVU; 5. Jozef Štolc, SAVU; 6. Jozef Ružička, FFSU; 7. Eugen Jóna, Matica Sloven- ská v Martine; 8. Marta Marsinová, SAVU;
7.	Jazyk ruský – texty z ruské- ho jazyka v ča- sopise <i>Ruština v škole</i> pre I. – IV. triedu	A. V. Isačen- ko, univerzit- ný profesor FFSU, ako redaktor ča- sopisu <i>Ruš- tina v škole</i> mal za úlohu viesť komisiu v zmysle navr- hovanom ŠPÚ a určenom osnovami	Oľga Styko- vá za ŠPÚ, starostlivosť o kompatibi- litu obsahu učebnice s po- žiadavkami učebných osnov	<i>Výkonné sily:</i> 1. Lenka Lehká, gymnaziálna profesorka; 2. Konštantín Maco, gymna- ziálny profesor; 3. Gertrúda Sihotská, gymna- ziálna profesorka;
8.	Jazyk anglic- ký – učeb- nice pre I. – IV. triedu	Zora Studená, gymnaziálna profesorka, schválená zástupcami sekretariátu ÚV KSS.		
9.	Jazyk fran- cúzsky – učebnice pre I. – IV. triedu	František Pazúr, po- verenictvo školstva, vied a umení, záru- ka správnosti postupu ko- misie, ktorú si má vytvoriť		

Po- ra- die	Predmet – konkrétna učebnica	Predseda komisie	Tajomník komisie	Členovia komisie
10.	Jazyk nemecký – učebnice pre I. – IV. triedu	Antónia Še- fránková, profesorka Vyššej hospo- dárskej školy na Palisádach 65, schválená zástupcami sekretariátu ÚV KSS.		
11.	Dejepis – učebné texty pre IV. triedu (slovenské partie)	Milan Gosio- rovský, „záru- ka správnosti postupu celej komisie“	Karol Goláň, tajomník ko- misie za ŠPÚ	<i>Jednotliví členovia komisie majú pridelené úzko vymedzené témy (podľa vlastnej špecializácie):</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vojtech Budinský-Krička, univerzitný profesor; 2. Ján Dekan; 3. Pavol Ratkoš, historický seminár FFSU; 4. František Bokes, SAVU; 5. Branislav Varsik, FFSU; 6. Darina Lehotská, Mestský archív v Bratislave; 7. Jaroslav Dubnický, FFSU; 8. Mária Kraskovská, Poľnohospodárske múzeum v Bratislave; 9. Ján Tibenský, Matica slovenská v Martine; 10. Jaroslav Votruba; 11. Ivan Kuhn, Slovenský plánovací úrad; 12. Ján Garaj, riaditeľ Gymnázia vo Zvolene; 13. Jozef Hrozičnik, profesor – školský referát Krajského národného výboru v Nitre; 14. Ján Niník, gymnaziálny profesor;

Po- ra- die	Predmet – konkrétna učebnica	Predseda komisie	Tajomník komisie	Členovia komisie
12.	Filozofia – učebnice pre III. a IV. triedu	Lev Hanzel, politická škola v Modre-Har- mónii	Ľudovít Ba- koš, tajom- ník komisie za ŠPÚ, člen KSS, odborník na uvedenú problematiku	1. Andrej Sirácky, univerzitný profesor FFSU; 2. Igor Hrušovský, univerzitný profesor FFSU, dialektický a historický materializmus; 3. Stanislav Felber, SAVU, lo- gika; 4. Ladislav Szántó, riaditeľ nakladateľstva Pravda, dia- lektický a historický materia- lizmus; 5. Michal Topoľský, univerzit- ný profesor FFSU, dialektic- ký a historický materializ- mus; 6. Vojtech Filkorn, asistent FFSU, logika
13.	Prírodopis – učebnica pre IV. triedu (človek)	Vladimír Vršanský, univerzit- ný profesor a pracovník Biologického ústavu Lekár- skej fakulty Slovenskej univerzity (ďalej LFSU), člen KSS, bio- lóg	Karol Erdél- sky, tajom- ník komisie za ŠPÚ	1. Alexander Reháč, asistent LFSU; 2. Milan Praslička, asistent bio- logického ústavu LFSU, člen KSS.

Podiel učebníc čiastočne (v spolupráci s vopred stanoveným autorom učebnice) alebo úplne zostavených učebnicovými komisiami pri ŠPÚ sa v rokoch 1949 – 1952 zvyšoval. Tento trend je pomerne presne sledovateľný, pretože môžeme vychádzať z bibliografického súpisu vydaných učebníc (podľa jednotlivých rokov) *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*. Zoznam učebníc vydaných v roku 1948 učebné texty z produkcie učebnicových komisií ešte neobsahuje. Prvý záznam tohto druhu pochádza z roku 1949 – je ním učebnica *Literárna výchova pre 1. triedu stredných škôl*.⁵³ Rok 1949 registrujúca bibliografia *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954* eviduje 5 učebníc, ktoré zostavili komisie pri ŠPÚ: *Literárna výchova pre 1. triedu stredných škôl*, *Mladý budovateľ*. *Učebnica občianskej náuky pre 1. triedu*

⁵³ *Literárna výchova pre 1. triedu stredných škôl*. Zost. Komisia pre literárnu výchovu pri ŠPÚ v Bratislave za red. Jána Kotoča. Autori: J. Brťka, K. Goláň, A. Hollý, R. Klačko, A. Selecký. Bratislava 1949. 211 s. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Magda (ed.). *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*. Registrujúca bibliografia. Bratislava 1971, s. 46.

stredných škôl, *Mladý budovateľ. Učebnica občianskej náuky pre 2. triedu stredných škôl, Čítanka pre 2. postupový ročník národných škôl a Čítanka pre 3. postupový ročník národných škôl.*⁵⁴ Všetky uvedené tituly sú prvými vydania.

Za rok 1950 sa už v registrujúcej bibliografii nachádza 34 komisionálne zostavených učebníc – z tohto celkového počtu hovoríme o 21 slovenských (61,76 %), 2 ruských (5,88 %) a 11 maďarských (32,35 %) učebníc.⁵⁵ V porovnaní s predchádzajúcim rokom 1949 teda došlo k nárastu o 29 učebnicových titulov. Ide o penzum učebných textov pre potreby výučby povinných predmetov stanovených platnými osnovami (matematika – aritmetika a geometria, vlastiveda, slovenský jazyk – literárna výchova, hudobná výchova, dejepis a zemepis). Z 34 učebníc bolo 15 zostavených pre národné školy (44,12 %), rovnako 15 pre stredné školy (44,12 %), 2 učebnicové tituly – texty k dejinám literatúry – mali slúžiť študujúcim na výberových školách tretieho stupňa, 1 učebnica bola zostavená pre gymnáziá (*Latinská čítanka pre 2. – 4. triedu gymnázií*) a 1 učebnicový titul – dočasné učebné texty zemepisu – zostavil „kolektív pre učebné texty pri ŠPÚ v Bratislave“ pre vyššie školy pracujúcich a pre školy odborné.⁵⁶ Zaujímavá je *Latinská čítanka pre 2. – 4. triedu gymnázií*, pretože na gymnáziách vyučovanie latinčiny ako voliteľného povinného predmetu stanovovali aj učebné osnovy vydané dňa 26. júla 1949.⁵⁷ V prípade učebnice *Dejepis pre II. triedu stredných škôl*, ktorú učebnicová komisia pri ŠPÚ upravila podľa pôvodného textu z pera sovietskeho autora A. V. Mišulina, v roku 1950 vyšlo už druhé, opravené vydanie.⁵⁸ Tridsaťjeden učebníc (91,18 % z celkového počtu) bolo vydaných po prvýkrát, v prípade troch ostatných titulov hovoríme o druhých, opravených vydaniach dvoch čítaniek *Elóre (Napred)* pre 2. a 5. ročník národných škôl s vyučovacím jazykom maďarským a o druhom vydaní už spomenutej učebnice dejepisu pre 2. triedu stredných škôl.⁵⁹

V priebehu roka 1951 počet komisionálne zostavených učebníc v porovnaní s predchádzajúcim rokom vzrástol – Štátne nakladateľstvo (ŠN) vydalo 43 takto špecifikovaných titulov: 53,49 % z nich (23 učebníc) bolo určených pre školy s maďarským vyučovacím jazykom; 27,91 % (12 učebníc) bolo pripravených pre školy s vyučovacím jazykom slovenským. Presne 8 učebníc (18,60 % z celkového počtu) bolo vydaných v ruskom jazyku.⁶⁰ Z obsahového hľadiska pokrývali potreby rôznych predmetov (aritmetika, jazyková výchova-gramatika, čítanky, slohová a literárna výchova, pracovné vyučovanie a podobne) vyučovaných na národných školách (25 učebníc = 58,14 %), stredných školách (14 učebníc =

⁵⁴ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 42-53.

⁵⁵ Rok 1950. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 54-70.

⁵⁶ Zemepis. Dočasné učebné texty pre vyššie školy pracujúcich technického a pedagogického smeru a pre školy odborné. Sprac. kolektív pre učebné texty pri ŠPÚ v Bratislave. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1950. 175 s. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 70.

⁵⁷ Pozri: Obsah. Učebný plán a učebné osnovy pre gymnáziá. Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 7. októbra 1949, č. 107.450/49-III/1. Príloha *Školských zvestí*, publikačného orgánu Povereníctva školstva, vied a umení, 1949, roč. 5, zošit č. 20, s. 5-8.

⁵⁸ MIŠULIN, Alexander Vasiljevič. Dejepis, učebné texty pre 2. triedu stredných škôl. Sprac. podľa A. V. Mišulina. Učebnicová komisia pri ŠPÚ v Bratislave. Bratislava 1950. 139 s.

⁵⁹ In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 57, 258.

⁶⁰ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 71-113.

32,56 %), školách tretieho stupňa (3 učebnice = 6,98 %) a konkrétne na odborných školách (1 učebnica = 2,33 %).⁶¹ Obdobne ako v prípade komisionálne zostavených učebníc z roku 1950, aj súpis učebných textov tejto proveniencie z nasledujúceho roku 1951 ukazuje na výraznú prevahu prvých vydaní (38 titulov, čiže 88,37 %). Rovnako ako v roku 1950 vyšli druhé prepracované vydania šlabikára *Előre (Napred)* pre národné školy s vyučovacím jazykom maďarským, čítanka *Előre (Napred)* pre 2. ročník národných škôl s vyučovacím jazykom maďarským a gramatika, resp. cvičebnica maďarčiny pre 3. ročník národných škôl s týmto vyučovacím jazykom.⁶² Pre slovenské školy v druhom vydaní vyšli učebnice aritmetiky pre 1. a 2. triedu stredných škôl.⁶³

V roku 1952 sa učebnicové komisie pri ŠPÚ podieľali na zostavení 54 učebníc.⁶⁴ V nami sledovanom období ide o číselne najvyšší údaj. Viac ako polovicu z celkového počtu tvorilo 32 učebníc v slovenskom jazyku (59,26 %). Učebnicový fond škôl s maďarským vyučovacím jazykom obohatilo 15 komisionálne pripravených učebníc (27,78 %). Z dielne učebnicových komisií pribudlo 7 učebníc pre školy s vyučovacím jazykom ruským (12,96 %). Uvedené učebné texty pokrývali väčšinu vyučovacích predmetov na národných a stredných školách: aritmetiku, slovenský jazyk, dejepis pre stredné školy a gymnáziá, hygienu práce pre priemyselné školy, literárnu výchovu, slohovú výchovu, plánovanie výroby, vlastivedu, ruský jazyk a občiansku výchovu. Autori Pavol Bernáth, Andrej Selecký, Karol Goláň, Gejza Horák, Mikuláš Rumpel, Eugen Jóna, Ján Horecký, Josef Růžička, Jozef Štolc, Ján Oravec a Eugen Paulíny v spolupráci s učebnicovou komisiou, fungujúcou pod vedením jazykovedca Štefana Peciara, pripravili dvadsať učebných textov jazykovej výchovy pre stredné školy, ktoré boli v roku 1952 aj vydané.⁶⁵ Portfólio uvedených dvadsiatich učebníc pozostávalo z 13 prvých vydaní a zo 7 druhých, opravených vydaní – obidve kategórie vyšli v rovnakom roku.⁶⁶ Z 54 komisionálne pripravených učebníc národné školy obohatilo 17 titulov (31,48 %), stredné školy 30 titulov (55,55 %), školy tretieho stupňa (vo všeobecnosti) 3 tituly (5,56 %), gymnáziá 2 tituly (3,70 %), priemyselné školy 1 titul (1,85 %) a vyššie hospodárske školy/kurzy taktiež 1 titul (1,85 %).⁶⁷ Pomer prvých a ďalších vydaní sa v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi výrazne mení – prvé vydania učebníc sa objavili v počte 25 titulov (46,30 %), druhých vydaní bolo pripravených 26 (48,15 %).⁶⁸ Tri učebnice – *Dejepis pre 2. triedu stredných škôl* (zostavený podľa sovietskeho vzoru), šlabikár *Előre (Napred)* pre národné školy s vyučovacím jazykom maďarským a gramatika, resp. cvičebnica maďarčiny pre 2. ročník stredných škôl s maďarským vyučovacím jazykom – vyšli ako tretie vydanie.⁶⁹

⁶¹ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 71-113.

⁶² Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 79-80; 91.

⁶³ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 73.

⁶⁴ Rok 1952. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 114-165..

⁶⁵ Rok 1952. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 114-165.

⁶⁶ Rok 1952. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 114-165.

⁶⁷ Rok 1952. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 114-165.

⁶⁸ Rok 1952. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 114-165.

⁶⁹ Rok 1952. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 121, 124, 139.

Za rok 1953 bibliografia obsahuje len 25 titulov komisionálne pripravených učebníc. Z nich 4 učebnice predstavovali prvé vydania (16 %), 8 učebníc druhé vydania (32 %) a 13 učebných textov (52 %) vyšlo v treťom vydaní.⁷⁰ 11 titulov bolo určených pre národné školy (44 %), 9 pre stredné školy (36 %), 2 pre vyššie hospodárske školy (8 %), 1 pre roľnícke odborné školy (4 %), 1 pre pedagogické učilištia (4 %) a rovnako 1 titul aj pre gymnáziá (4 %).⁷¹ Väčšina z vydaných učebníc bola určená pre školy so slovenským vyučovacím jazykom (15 = 60 %), 9 učebných textov patrilo maďarským školám (36 %) a len 1 učebnica bola pripravená pre školy s ruským vyučovacím jazykom (4 %).⁷²

Tab. 2. Prehľad vývoja počtu učebníc zostavených učebnicovými komisiami pri ŠPÚ v rokoch 1949 – 1953.

Rok	Počet učebníc	Nárast, resp. pokles v porovnaní s predchádzajúcim rokom	Školský stupeň					Národnosť		
			Národné školy	Stredné školy	Povinné školy tretieho stupňa (povinné základné odborné školy)	Gymnáziá	Vyššie školy pracujúcich a školy odborné	Slovenská	Ruská	Maďarská
1949	5	-	2	3	0	0	0	5	0	0
1950	34	29	15	15	2	1	1	21	2	11
1951	43	9	25	14	3	0	1	12	8	23
1952	54	11	17	30	3	2	2	32	7	15
1953	25	-29	11	9	3	1	1	15	1	9

Tab. 3. Prehľad vývoja počtu učebníc zostavených učebnicovými komisiami pri ŠPÚ v rokoch 1949 – 1953 podľa vydaní.

Rok	Počet učebníc	1. vydanie	2. vydanie	3. vydanie
1949	5	5	0	0
1950	34	31	3	0
1951	43	38	5	0
1952	54	25	26	3
1953	25	4	8	13

⁷⁰ Rok 1953. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 166-209.

⁷¹ Rok 1953. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 166-209.

⁷² Rok 1953. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 166-209.

Pri pohľade na počet učebníc zostavených učebnicovými komisiami si je možné položiť otázku, prečo sa počet takto spracovaných učebníc, ktoré sú uverejnené v nami skúmanej bibliografii, znížil z počtu 54 titulov v roku 1952 na 25 v roku 1953. Možnou a minimálne čiastočnou odpoveďou môže byť skutočnosť, že od 1. júla 1952 časť úloh súvisiacich s učebnou tvorbou prešla pod gesciu ŠN (v roku 1952 bolo premenované na Slovenské pedagogické nakladateľstvo – SPN), kde došlo k sfornovaniu špecializovanej redakcie učebníc.⁷³ Päť učebníc pre školy s vyučovacím jazykom maďarským z registrujúcej bibliografie *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, ktoré vyšli v roku 1952, zostavili učebnicové komisie pre maďarské učebné texty pri SPN.⁷⁴

Riadenie recenzných konaní v prípade individuálnej učebnicovej tvorby

Autori učebných textov boli na základe výnosu *Povereníctva školstva a osvetu* zo dňa 11. marca 1948 č. 823/48-A povinní pri zostavovaní učebníc spolupracovať s ŠPÚ.⁷⁵ Ich individualita bola limitovaná systémom schvaľovania a kontroly, v rámci ktorého príprava učebníc prebiehala. Výnos *Povereníctva školstva a osvetu* zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 – prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa proces schválenia učebníc napísaných individuálnymi autormi, resp. skupinami autorov presne špecifikoval.⁷⁶ Schvaľovacie – tzv. aprobačné – konanie týkajúce sa prípravy učebných textov zastrešoval ŠPÚ v spolupráci s ŠN a PŠVU.

So zámerom realizovať odborné posúdenie pripravovaného textu ŠPÚ poskytol autorské rukopisy (v troch exemplároch) na posúdenie trom recenzentom⁷⁷

⁷³ SNA v BA, f. PŠ, 1954, k. 138 a, Zápisnice, správy, i. č. 197 – 199. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na rok 1954, s. 2.

⁷⁴ Päť učebníc pre školy s maďarským vyučovacím jazykom – *Európa. Zemepis pre 2. ročník stredných škôl; Literárna čítanka pre 2. triedu škôl tretieho stupňa; Literárna čítanka pre maďarských žiakov tretieho stupňa; Maďarská gramatika a cvičebnica pre žiakov 3. triedy národných škôl; Ruský jazyk. Ruská školská kniha pre maďarských stredoškôľakov* – obsahuje presný údaj o ich komisionálnom zostavení: „Olvasókönyv... Összeállította A Szlovák Pedagógiai Kiadóvállalat magyar tankönyvbizottság“ („Čítanka... zostavená maďarskou učebnicovou komisiou pri Slovenskom pedagogickom nakladateľstve“). Rok 1953. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 177, 181, 187, 197.

⁷⁵ Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 11. marca 1948 č. 823/48-A, o užívaní, zavádzaní a schvaľovaní učebníc, vyučovacích pomôcok, kníh do žiackych knižníc a žiackych časopisov na opatrovniach, národných, stredných, odborných školách a na školách umeleckého smeru. Č. 56. In *Školské zvesti*. Publikáčny orgán Povereníctva školstva a osvetu, 30. marca 1948, roč. 4, zošit č. 6, s. 218.

⁷⁶ Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 – prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa. Č. 103. In *Školské zvesti*. Publikáčny orgán Povereníctva školstva a osvetu, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 332-336.

⁷⁷ Podmienky zapojenia recenzentov do schvaľovacieho procesu podrobne stanovoval Výnos *Povereníctva školstva a osvetu* zo dňa 11. marca 1948, č. 823/48-A, o užívaní, zavádzaní a schvaľovaní učebníc, vyučovacích pomôcok, kníh do žiackych knižníc a žiackych časopisov na opatrovniach, národných, stredných, odborných školách a na školách umeleckého smeru. Článok č. II *Aprobačné pokračovanie* v bodoch 7 a 8 presne vymedzil počet recenzentov, ich kvalifikáciu, časovú dĺžku ich práce a formu dokumentov, ktoré predstavovali finálny produkt posudzovania predložených rukopisov: „7. Ak sú podmienky čl. II, bod 4 – 6 splnené, dá Štátny pedagogický ústav (prípadne Povereníctvo školstva a osvetu) predložený rukopis posúdiť a preskúmať trom objektívnym úradným znalcom (recenzentom). Recenzenti rukopis dôkladne a svedomite preskúmajú a posúdia osobitne, a to

(učitelia, odborníci na konkrétny predmet), navrhnutým PŠVU zo strany školských inšpektorátov a riaditeľstiev stredných a odborných škôl. Poverení recenzenti mali „... do stanovenej lehoty podrobne preskúmať rukopis zo stránky štátne výchovnej (ideologickej), vecnej (obsahovej), metodicko-didaktickej“⁷⁸. Výsledok ich práce predstavovali posudky hodnotiace mieru splnenia siedmich základných kritérií, stanovujúcich konkrétne požiadavky na kvalitu učebného textu.⁷⁹ Okrem posudkov recenzenti prikladali aj tzv. osobitný návrh, v ktorom na základe záverov z posudku navrhli rukopis na schválenie, prepracovanie alebo zamietnutie.⁸⁰ Pracovníci ŠPÚ vypracovali a pripojili k podkladom od recenzentov vlastný návrh. Takto pripravená dokumentácia bola odovzdaná na PŠVU, kde došlo k jej definitívnemu schváleniu. Samotné vydanie učebníc uskutočňovalo ŠN.⁸¹

jeden so stránky ideovej, štátnoobčianskej a jazykovej a dvaja so stránky vecnej (odbornej) a pedagogicko-didaktickej. Ak ide o učebnice, pri ktorých netreba posudku z jazykovej stránky..., stačia dvaja recenzenti. 8. Recenzenti v lehote najkratšej, nie dlhšej ako štyri týždne, predložia Štátnemu pedagogickému ústavu (prípadne Povereníctvu školstva a osvetu) spolu s rukopisom posudok trojmo a v jednom exemplári návrh. Z návrhu musí byť zrejme, či kniha potrebuje korektúry, doplnky, či sa má schváliť, alebo zamietnuť bez výhrad. ... 9. a) Za znalca učebnice možno vybrať iba ozajstného odborníka v patričnom odbore, so stránky štátnoobčianskej úplne spoľahlivého, ktorý je úplne objektívny, nie je v rodinnom alebo služobnom pomere s autorom učebnice a nie je autorom učebnice toho istého druhu. 9 b) Zoznamy vhodných recenzentov predkladajú školské inšpektoráty a riaditeľstvá stredných a odborných škôl začiatkom každého školského roku v dvoch exemplároch Povereníctvu školstva a osvetu, ktoré jeden exemplár postúpi Štátnemu pedagogickému ústavu v Bratislave.“ Pozri viac: Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 11. marca 1948, č. 823/48-A, o užívaní, zavádzaní a schvaľovaní učebníc, vyučovacích pomôcok, kníh do žiackych knižníc a žiackych časopisov na opatrovniach, národných, stredných, odborných školách a na školách umeleckého smeru. Č. 56. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva a osvetu, 30. marca 1948, roč. 4, zošit č. 6, s. 216. Správa nazvaná *Tvorba nových učebníc z roku 1950* uvádza pojem „posudková komisia“. SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 - 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 - 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 3.

⁷⁸ Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 - prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. - III. stupňa. Č. 103. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva a osvetu, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 334.

⁷⁹ „2. Posudok. Recenzent po zhodnotení učebnice (učebného textu) shrnie svoje náhľady do posudku, v ktorom podľa povahy rukopisu odpovie na tieto otázky: a) či rukopis vyhovuje učebným osnovám, b) či vyhovuje so stránky vecnej (vedeckej správnosti), c) či vyhovuje so stránky štátnoobčianskej výchovy a ducha vedeckého socializmu, d) či vyhovuje so stránky metodicko-didaktickej, e) či vyhovuje požiadavke jazykovej správnosti, f) či názvoslovie užívané v rukopise sa shoduje s ustáleným názvoslovím učebného predmetu (učebných predmetov príbuzných), g) aké prednosti má v porovnaní s učebnicami prv vydanými.“ Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 - prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. - III. stupňa. Č. 103. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva a osvetu, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 334-335.

⁸⁰ ŠPÚ mohol poslať autorovi nepriaznivý posudok na vyjadrenie. Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 - prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. - III. stupňa. Č. 103. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva a osvetu, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 335.

⁸¹ ŠPÚ mohol poslať autorovi nepriaznivý posudok na vyjadrenie. Výnos Povereníctva školstva a osvetu zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 - prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. - III. stupňa. Č. 103. In Školské zvesti. Publikačný orgán Povereníctva školstva a osvetu, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 335.

Vydávanie učebníc sa nezaobišlo bez problémov, najmä vo fáze korektúr definitívnych rukopisov pre ŠN. Časť autorov nevenovala svojim povinnostiam dostatočnú pozornosť, opravy nere realizovali v dohodnutých časových lehotách.⁸² Komunikácia medzi ŠPÚ a ŠN viazla, takže ŠN nedisponovalo informáciami o pripravovaných rukopisoch, čo vo výsledku spôsobovalo meškanie vytlačenia učebníc.⁸³ V procese prípravy samotného textu učebníc môžeme za výrazný faktor negatívne ovplyvňujúci kvalitu pripravovaných vyučovacích prostriedkov označiť uponáhľanosť vyplývajúcu z nutnosti vytlačiť učebnice v presne stanovenom termíne.⁸⁴

Spresňovanie historického obrazu individuálnej tvorby učebných textov, ktoré boli recenzované pod taktovou ŠPÚ, problematizuje konštatovanie uvedené v dokumente *Správa o tvorbe nových učebníc*, podľa ktorého „... od individuálnej práce sa už upustilo a vo všetkých prípadoch prišlo sa ku komisionálnemu spracovaniu učebníc“⁸⁵. Registrujúca bibliografia *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954* však dokumentuje skutočnosť, že v rokoch 1948 – 1953 ŠN (od roku 1952 SPN) učebnice z pera individuálnych autorov, resp. autorských dvojíc alebo skupín vydávalo. Ako som už v texte štúdie uviedol, každý autor bol pri príprave učebnice povinný spolupracovať s ŠPÚ. Podľa bibliografie ŠN v roku 1948 vydalo 36 učebníc individuálne prísucich autorov (jedna osoba alebo skupina osôb)⁸⁶, v roku 1949 tento počet vzrástol na 39⁸⁷, za rok 1950 môžeme hovoriť o 24 tituloch (z tohto počtu išlo len o jedno druhé vydanie)⁸⁸, v roku 1951 sa počet takto pripravených učebníc zvýšil na 71 (48 titulov bolo prvým vydaním, 21 druhým vydaním a 2 tituly tretím vydaním)⁸⁹, v roku 1952 na 84 (54 učebníc: prvé vydanie, 28 učebníc: druhé vydanie, 2 učebnice: tretie vydanie)⁹⁰. V roku 1953 ŠN vydalo 102 indivi-

⁸² SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Správa s. KELCA o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951 – Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok: Plnenie úloh a nedostatky v práci, s. 2-4.

⁸³ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Správa s. KELCA o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951 – Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok: Plnenie úloh a nedostatky v práci, s. 2-3.

⁸⁴ O príprave čítaniek pre 2., 3. a 4. triedu stredných škôl sa v Slovenskom národnom archíve zachoval dokument obsahujúci konštatovanie o nedostatočnej kvalite pripravovaných vyučovacích prostriedkov. Evidentne však chýbal dostatok času na ich dôsledné zostavenie: „Pedagogický ústav pripravuje čítanky pre II., III. a IV. triedu stredných škôl /bývalých mešťanok/. Materiál je už pokope. Podľa mojej mienky čítanky sú však nevyhovujúce. Materiál je v nich zoradený bez ladu-skladu, vidno, že spisovatelia nemali jasnú predstavu, keď začali materiál zbierať. Od starších autorov sú tu príspevky, ktoré sa tradujú vo všetkých čítankách, niet tu nič z povstania, zo súčasnej doby, zo sveta, zo Sovietskeho zväzu; nič o mieri. Vec však ponáhľa, rukopisy musia urýchlene ísť do tlače, ak deti majú dostať do rúk čítanky na začiatku školského roku.“. SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Učebnice – Čítanka pre II., III. a IV. tr. stredných škôl. Porada 28. VII. o 19. hod.

⁸⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 3.

⁸⁶ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 30-41.

⁸⁷ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 42-53.

⁸⁸ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 54-70.

⁸⁹ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 71-113.

⁹⁰ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 114-165.

duálne zostavených učebníc (z nich 75 tvorilo prvé vydania, 17 druhé vydania, 9 tretie vydania a 1 titul bol vydaním štvrtým).⁹¹ Do uvedených celkových počtov som zarátal aj učebnice zostavené v spolupráci presne stanovených autorov s učebnicovými komisiami; nezahrnul som tituly z kategórie prekladov.

Tab. 4. Počet vydaných učebníc od individuálnych autorov v rokoch 1948 – 1953.

Rok	Počet vydaných učebníc od individuálnych autorov	1. vydanie	2. vydanie	3. vydanie	4. vydanie
1948	36	36	0	0	0
1949	39	39	0	0	0
1950	24	23	1	0	0
1951	71	48	21	2	0
1952	84	54	28	2	0
1953	102	75	17	9	1

Generálna revízia učebníc (1949 – 1950)

Rovnako ako prakticky vo všetkých odvetviach hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života, aj na poli školstva nástup socializmu v praxi znamenal transformáciu jeho fungovania v súlade s ideológiou marxizmu-leninizmu. Proces revolučne zdôvodňovaného revidovania logicky neobišiel ani rezort školstva. ŠPÚ od začiatku roka 1949 do 31. júla 1950 zastrelil preverovanie všetkých dovtedy používaných učebníc.⁹² Z tohto dôvodu je možné hovoriť o generálnej revízii, v dôsledku ktorej sa v školskom roku 1950/1951 na školách už používali iba učebnice, ktoré podľa dobového jazyka boli „v zhode s novými učebnými osnovami a ktoré predovšetkým usilujú sa všetky javy vysvetlovať učením historického a dialektického materializmu“⁹³. Pracovníci ŠPÚ nielen pri revízii, ale najmä pri tvorbe nových učebníc sledovali dve kľúčové hľadiská: prínos učebníc „k vytváraniu svetového názoru vedeckého socializmu“ a mieru systematickosti výkladu učebnej látky.⁹⁴

Zdrojom podrobných poznatkov o účasti ŠPÚ na komplexnej revízii učebníc v rokoch 1949 – 1950 je predovšetkým kolekcia spisov nazvaná *Zpráva o stave učebníc*, ktorú ŠPÚ v roku 1950 predložil PŠVU v Bratislave.⁹⁵ Masívny rozsah realizovanej revízie sa výstižne odráža v číselných údajoch uvedených v tomto prameni. Zo 102 učebníc používaných v školách v školskom roku 1949/1950 bolo v rámci revízie 77 titulov označených za „nevyhovujúce“ a „závadné“.⁹⁶ Presne 75,49 % z celkového počtu z portfólia učebníc používaných v druhom školskom roku

⁹¹ Rok 1949. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 166-209.

⁹² SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc.

⁹³ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

⁹⁴ Pozri viac: KOTOČ, Ján. O nových učebniciach. In *Jednotná škola*, 1950, roč. 5, s. 33-45.

⁹⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave).

⁹⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

éry jednotnej školy tak prišlo o schválenie PŠVU. Keďže na pôde škôl mohli byť používané len učebné texty schválené PŠVU⁹⁷, negatívny výsledok revízie znamenal ich vyradenie z vyučovacieho procesu. Dotlače učebníc nekompatibilných s platnými osnovami neboli zo strany PŠVU povoľované⁹⁸ a výnosy zakazujúce ich používanie publikoval súčasne s informáciami o schválených učebniciach oficiálny tlačový orgán PŠVU *Školské zvesti*. Napríklad 21. zošit *Školských zvestí* z 15. novembra 1949 v rubrike „Správy: Zakázané učebnice“ informuje o zákaze akéhokoľvek používania druhého, opraveného vydania učebnice *Dejepis pre II. triedu stredných škôl* z roku 1947 od autorov Jána Petrenka, Antona Hollého a Pavla Janegu v školách každého druhu a stupňa, pretože „učebnica sa neshoduje s učebnými osnovami a nevyhovuje ani po stránke ideologickej“⁹⁹. Aj v prípade učebníc, ktoré sa mali používať v školskom roku 1950/1951, sa objavovala striktná cenzúra. Na PŠVU bol podaný návrh, aby sa v učebniciach neuvádzali „mená autorov, ktorí písali učebnice aj za predchádzajúcich režimov a najmä za tzv. Slovenského štátu“¹⁰⁰. Odstránenie mien sa malo taktiež týkať autorov, ktorí boli v prítomnom alebo v minulom čase zamestnancami ŠN. V týchto prípadoch mal byť namiesto mien autorov v učebniciach uvedený všeobecný údaj v zmysle „spracovala učebnicová komisia pri ŠPÚ“¹⁰¹.

Stiahnutie a zákaz sa týkal učebníc pre všetky stupne vzdelávacieho systému.¹⁰² Po generálnej revízii sa od 1. septembra 1950 mohlo z pôvodného portfólia 102 učebníc, ktoré boli k dispozícii v školách v školskom roku 1949/1950, používať iba 12 nasledujúcich titulov¹⁰³:

BRŤKA, Juraj: *Prvá čítanka, šlabikár*;

HANUŠ, Karel – SCHMITT, Vilém: *Ruština pre 4. a 5. ročník národných škôl*;

KOTOČ, Ján: *Mladý budovateľ*;

BARTUŠKOVÁ, Marie: *Ruský jazyk pre II. triedu stredných škôl*;

MALÍŘ, František – CÍCHA, Václav: *Ruský jazyk pre III. triedu stredných škôl*;

VANEK, Pavol: *Dejepis pre II. triedu stredných škôl. 1. zošit*;

⁹⁷ „Používanie učebníc a učebných textov: V smysle §69 zák. č. 95/1948 Sb. na školách I. – III. stupňa možno používať len učebnice a učebné texty schválené Poverením školstva, vied a umení a vydané Štátnym nakladateľstvom.“ Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 10. apríla 1949 č. 4330/49 – prez. o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa. Výnosy a vyhlášky. Číslo 103. In *Školské zvesti*. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 336.

⁹⁸ SNA, f. PŠ, 1951, k. 178, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Príprava a tvorba učebníc (1951), s. 1.

⁹⁹ Správy: Zakázané učebnice. In *Školské zvesti*. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 15. novembra 1949, roč. 5, zošit č. 21, s. 715-716.

¹⁰⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 2.

¹⁰¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 2.

¹⁰² Po revízií bolo zakázaných 23 učebníc pre národné školy, 28 učebníc pre stredné školy, 18 učebníc pre gymnáziá a 8 učebníc pre odborné školy. SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 2: Zoznam učebníc, ktoré sa po revízií stiahli a zakázali používať na školách.

¹⁰³ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 3: Zoznam učebníc, ktoré po revízií budú sa používať aj v školskom roku 1950/51.

PICHŇA, Štefan: *Francúzština pre V. triedu gymnázií*;
 RUDLOVČÁKOVÁ, O.: *Gramatika ruského jazyka*;
 IVANOV, G. I.: *Zemepis pre V. triedu gymnázií: 1. diel*;
 IVANOV, G. I.: *Zemepis pre VI. triedu gymnázií: 2. diel*;
 MIŠULIN, A. V.: *Dejiny starého veku pre V. triedu gymnázií*;
 URSINY – TOPINKA: *Pracovný zošit na písanie strojom pre stredné odborné školy*;
 1. diel.

Okrem týchto učebných textov, ktoré prešli „sitom“ revízneho konania, bolo v školskom roku 1950/1951 do vyučovacieho procesu včlenených 101 učebníc pripravených v priebehu rokov 1949 a 1950.¹⁰⁴ Okrem toho boli používané preklady z českých pôvodín, resp. produkty činnosti spoločných slovensko-českých komisií (20 titulov), 6 prekladov zo sovietskych pôvodín a 44 pôvodných sovietskych prekladov.¹⁰⁵ Súhrnne tak v školskom roku 1950/1951 „v obehú“ existovalo 183 učebníc; napriek tomuto faktu najmä na odborných školách a gymnáziách nedostatok učebníc pretrvával.¹⁰⁶

Proces revízie starých a prípravy nových učebných textov neprebíhal iba v réžii vedeckých pracovníkov ŠPÚ, ale opieral sa o systematickú spoluprácu širšej učiteľskej verejnosti. V tomto smere je veľmi zaujímavým archívnym dokumentom materiál z celoslovenskej učiteľskej porady o školách prvého a druhého stupňa, ktorá sa konala v dňoch 8. a 9. januára 1951 v Banskej Bystrici. Vo fonde *Štátny pedagogický ústav* v SNA sa o tejto akcii zachoval návod na odborný výskum učebných plánov, učebných osnov a učebníc. Ide o výsledok zasadania prítomných pedagógov, ktorí s ohľadom na vytýčené výučbové zámery sformulovali sériu otázok slúžiacich na preskúmanie používaných učebných textov.¹⁰⁷ Prieskum realizovali samotní učitelia, organizovaní v predmetových komisiách okresného pedagogického zboru, pričom svoje námietky, resp. návrhy mali v súhrnných správach adresovať priamo na ŠPÚ.¹⁰⁸ V materiáli sa nachádzajúci zoznam kritérií slúžiacich na posúdenie učebných textov predstavuje zaujímavý exkurz do dobových požiadaviek na obsahovú aj formálnu stránku učebníc. V prvom rade si mali učitelia/spolupracovníci ŠPÚ všímať, či učebnica vyhovuje stanoveným cieľom socialistickej výchovy vrátane faktov týkajúcich sa tzv. „socialistickej výstavby vlasti“¹⁰⁹. Okrem povinných politických kritérií sa do dotazníka dostali

¹⁰⁴ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

¹⁰⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

¹⁰⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

¹⁰⁷ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Návrh na výskum učebných osnov, učebníc, učebných pomôcok a organizáciu oddelení na nižšie organizovaných školách. 18. januára 1951.

¹⁰⁸ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Návrh na výskum učebných osnov, učebníc, učebných pomôcok a organizáciu oddelení na nižšie organizovaných školách. 18. januára 1951.

¹⁰⁹ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Návrh na výskum učebných osnov, učebníc, učebných pomôcok a organizáciu oddelení na nižšie organizovaných školách. 18. januára 1951.

aj otázky týkajúce sa metodicko-didaktickej hodnoty učebných textov a ich compatibility s oficiálnymi učebnými osnovami. Pozornosť je taktiež venovaná štýlu, štruktúre kapitol a úprave učebníc; posledná, siedma otázka sa týkala vhodnosti tej-ktorej učebnice pre málotriedne školy. Pomocou materiálov tejto proveniencie mohli vedeckovýskumní pracovníci z ŠPÚ prípravu nových učebníc usmerňovať v súlade s potrebami vyučovacej praxe, ktorú mohli takto reflektovať priamo prostredníctvom pedagógov pôsobiacich v konkrétnych školských inštitúciách.

Dôkladná revízia z rokov 1949 - 1950 predstavovala len začiatok - úvodnú fázu systematického preverovania učebníc so zámerom ich maximálneho prispôsobenia obsahu vyučovania, ktoré muselo dôsledne nasledovať líniu určenú marxisticko-leninskými ideológmi. V tomto smere kľúčovú úlohu zohralo uznesenie ÚV KSCĽ o učebniciach pre národné a stredné školy zo dňa 28. mája 1951.¹¹⁰ Kritike boli podrobené najmä učebnice materinského jazyka, učebné texty spoločenskovedných predmetov (zemepis, dejepis, občianska náuka), ale aj učebnice matematiky, fyziky, chémie a prírodopisu. Základnú námietku najvyššieho orgánu KSS vystihuje konštatovanie v úvodnej časti uznesenia: „Najväčším nedostatkom, ktorým trpia všetky učebnice pre národné a stredné školy, je ústupčivosť v zásadách marxizmu-leninizmu, kompromisnosť v otázkach svetového názoru. Prejavuje sa v nich zmierlivosť voči vplyvom rôznych buržoáznych ideológií.“¹¹¹ V reakcii na túto stránku direktívu pracovníci ŠPÚ pripravili druhé, opravené a doplnené vydania „najmä tých učebníc, ktoré nesú stopy rôznych odnoží buržoáznej ideológie“¹¹². Ako sa konštatovalo na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951, v dôsledku časovej tiesne boli námietky ÚV KSCĽ uvedené do praxe len pri pripravovaných nových učebniciach.¹¹³ V období od marca do septembra 1950 komisia na schvaľovanie učebníc pri PŠVU podrobila revízii a schválila 130 učebníc, pomocných kníh a učebných textov.¹¹⁴

ŠPÚ a zavádzanie nových školských učebníc (1949 - 1952)

Paralelne so širokým prehodnocovaním učebných textov ŠPÚ zastrešoval i zavádzanie vyhovujúcich učebníc vrátane koordinácie tvorby nových učebníc a prekladania titulov českej a sovietskej proveniencie. Z organizačného hľadiska mal počas mnou sledovaného obdobia v rámci ŠPÚ prácu s učebnicami na starosti predovšetkým I. odbor zameraný na praktickú pedagogiku a didaktiku. K hlavným úlohám stanoveným pre jeho päť oddelení patrilo posudzovanie učebníc, revidovanie používaných učebníc a organizovanie prípravných prác na ich zostavovanie.¹¹⁵ Primárny zámer spočíval vo výskume a zlepšovaní výchovných

¹¹⁰ GABZDILOVÁ, Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 - 1953, s. 96.

¹¹¹ Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. In Pedagogika, 1951, roč. 1, č. 5-6, s. 258.

¹¹² SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 - 463. Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na rok 1951.

¹¹³ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 - 463. Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na rok 1951.

¹¹⁴ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 - 463. Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na rok 1951.

¹¹⁵ I. odbor ŠPÚ - praktická pedagogika a didaktika - sa delil na päť oddelení, ktoré výskumne pokryli školskú sústavu ako celok: 1. oddelenie škôl materských, 2. oddelenie škôl I. stupňa,

a vyučovacích prostriedkov na školách prvého a druhého stupňa vrátane učebníc a v organizovaní tvorby základných učebníc na všeobecnovzdelávacích školách vtedajšieho tretieho stupňa i na odborných školách prvého až tretieho stupňa.¹¹⁶ Jednotliví referenti vrátane prednostu odboru podľa svojej predmetovej špecializácie dostali za úlohu pripravovať, resp. recenzovať konkrétne učebné texty.¹¹⁷ Zaujímavá bola taktiež činnosť II. odboru, ktorý zastrešoval prípravu učebníc hudobnej výchovy pre školy s vyučovacím jazykom slovenským, maďarským a ruským.¹¹⁸ III. odbor mal na starosti v danej dobe maximálne priekopnícku a zároveň potrebnú tvorbu učebných textov pre žiakov so špeciálnymi potrebami (hluchonemota, slepota, rečové chyby, resp. osobitné školy pre deti a mládež s poruchami správania).¹¹⁹

Za podstatný medzník môžeme rovnako ako v prípade revízií označiť školský rok 1950/1951, počas ktorého sa už mohli v školách používať len učebnice, ktoré „sú v zhode s novými uč. osnovami a ktoré predovšetkým usilujú sa všetky javy vysvetľovať učením historického a dialektického materializmu“¹²⁰. Archívny dokument *Soznam učebníc, ktoré sa budú používať s školskom roku 1950/51* predstavuje presný súpis 160 (pre vyššie školy aj niekoľkých odborných publikácií) učebníc, ktoré vyhovovali novým formálnym i obsahovým požiadavkám.¹²¹ V tomto smere je dôležité podotknúť, že už v roku 1951 ÚV KŠČ už spomenutým uznesením inicioval novú vlnu zásadnejšieho prehodnocovania učebníc.¹²² Na ideologicky vhodný obsah učebníc, ktoré museli zodpovedať presne stanovenému smeru školskej výchovy, tak boli kontinuálne kladené značné nároky. Miera „priateľnosti“ ktorejkoľvek učebnice nebola v žiadnom momente nemenne a definitívne stanovená. Text, ktorý bol uznaný za akceptovateľný v „prvej vlne“ prehodnocovania, mohol byť z vyučovacieho procesu vyradený počas druhého kola, nesúceho sa v znamení zväčša ešte prísnejšej ideologickej selekcie.

Archívny dokument *Soznam učebníc, ktoré sa budú používať s školskom roku 1950/51* je podľa môjho názoru prehľadným výsledkom práce ŠPÚ na poli

3. oddelenie škôl II. stupňa, 4. oddelenie škôl III. stupňa, 5. oddelenie inojazyčného vyučovania. Pozri viac: Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 24. januára 1949, č. 426-prez. leg., ktorým sa vydáva Organizačný poriadok Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave. Číslo 42. Časť V. Vnútorne rozdelenie ústavu. § 9, §10. In *Školské zvesti*. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 28. februára 1949, roč. 5, zošit č. 4, s. 136-137.

¹¹⁶ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu na rok 1951. I. odbor: Pedagogika a didaktika, I. polrok 1951.

¹¹⁷ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu na rok 1951.

¹¹⁸ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu na rok 1951. II. odbor: Výchova umením, I. polrok 1951.

¹¹⁹ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu na rok 1951. III. odbor: Výchova defektnej mládeže, I. polrok 1951.

¹²⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

¹²¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51.

¹²² GABZDILOVÁ, Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953, s. 96.

transformácie existujúceho učebnicového fondu v priebehu rokov 1949 – 1950. Poukazuje na zmenu vyučovacieho obsahu. Ako som sa už v predchádzajúcom texte pokúsil naznačiť, z učebníc, ktoré boli používané v predchádzajúcom školskom roku 1949/1950, sa po revízií mohlo používať len 12 pôvodných titulov. Vyučovaciemu procesu sa podľa zoznamu dalo k dispozícii 183 učebnicových titulov, z ktorých 64 druhov bolo určených pre národné školy (21 učebníc pre školy so slovenským vyučovacím jazykom, 20 pre školy s maďarským vyučovacím jazykom, 23 s ukrajinským vyučovacím jazykom), 74 učebníc pre stredné školy (38 pre školy so slovenským vyučovacím jazykom, 12 pre školy s maďarským vyučovacím jazykom a 24 pre školy s ukrajinským vyučovacím jazykom), 30 učebnicových titulov pre gymnáziá a len 15 učebníc mali k dispozícii odborné školy.¹²³ Pozornosť budem venovať iba učebniciam určeným pre školy s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským, pretože tvorbu učebníc pre ukrajinské školy nezastrešoval ŠPÚ, ale organizovalo ju oddelenie pre ukrajinské školy v rámci PŠVU.¹²⁴ Pokiaľ sa bádateľ neuspokojí len s meritórne predloženými údajmi, môže si pri pohľade na zoznam učebníc na školský rok 1950/1951 položiť nasledujúcu otázku: Akými spôsobmi ŠPÚ prispel k vytvoreniu takto konkrétne koncipovanej skladby učebníc? Keďže ŠPÚ s výnimkou ukrajinských učebníc organizoval i prípravu a zaradenie 136 nových titulov, pýtam sa, či išlo o všetky učebnice, na ktorých tvorbe, akceptácii a prípadnom preklade ŠPÚ v rokoch 1949 – 1950 pracoval. Na položenú otázku prirodzene nadväzuje aj možná otázka č. 2: Ako sa situácia s tvorbou učebníc vyvíjala po začiatku školského roka 1950/1951?

Pri snahe nájsť odpoveď na uvedené otázky je užitočným „orientačným bodom“ predovšetkým *Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950*, ktorá presne špecifikuje metódy použité pracovníkmi ŠPÚ so zámerom, „aby sa nové učebnice čím prvo dostali na naše školy“¹²⁵. V tomto smere však nejde o jediný zásadný prameň. O niekoľko mesiacov skôr vznikla správa *Tvorba nových učebníc* o stave na poli prípravy učebníc k 10. júnu 1950.¹²⁶ V porovnaní so situačnou správou zo septembra 1950 zahŕňa údaje o časovom rozvrhu prípravy učebníc. Podrobné fakty o postupoch, ktoré sa v rámci ŠPÚ pri príprave a tvorbe učebníc použili, sa nachádzajú v dvojici správ *Príprava a tvorba učebníc* z roku 1951.¹²⁷ Tie spoločne s referátom pracovníka PŠVU Pavla Kelca, ktorý odznel na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951, obsahujú konkrétne údaje o stave plnenia plánu tvorby učebníc zo strany ŠPÚ v priebehu roka 1951.¹²⁸ Keďže ru-

¹²³ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Poverenictvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51.

¹²⁴ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc.

¹²⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950.

¹²⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc.

¹²⁷ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Príprava a tvorba učebníc (1951), s. 2 správy s totožným názvom.

¹²⁸ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Správa s. KELCA o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951 – Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok.

kopisy pripravovaných učebníc ŠPÚ do roku 1951 dodával ŠN¹²⁹, zoznamy ním vydaných učebníc, ktoré sú publikované v registrujúcej bibliografii *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, je možné podľa jednotlivých rokov presne porovnať a týmto spôsobom konštatovať progres, resp. regres v počte učebníc vydaných pre jednotlivé stupne školskej sústavy.

K presnému zodpovedaniu otázky, akými spôsobmi ŠPÚ prispel k vytvoreniu učebníc, ktoré sa dostali na zoznam učebníc stanovených na používanie v školskom roku 1950/1951, vyššie uvedené pramene prispievajú zoznamom metód, pomocnou ktorých mal ŠPÚ docieľiť uspokojivé zásobenie škôl jednotlivých stupňov potrebnými učebnicami. Konkrétne išlo o zriaďovanie komisií pri ŠPÚ, spoločných komisií českých a slovenských autorov, ďalej o preberanie učebníc cudzích jazykov v českom jazyku, prekladanie českých učebníc do slovenského jazyka, prekladanie sovietskych učebníc do slovenského jazyka a preberanie pôvodných sovietskych učebníc.¹³⁰ Na pripravovaný školský rok 1950/1951 prešlo 12 pôvodných učebníc recenzným konaním, 101 učebnicových titulov bolo v priebehu šk. roka 1949/1950 pripravených buď komisionálne, alebo individuálnymi autormi, 20 učebníc vzniklo buď ako produkt činnosti spoločných českých a slovenských komisií, alebo boli preložené z českého originálu, 6 učebníc bolo preložených zo sovietskych originálov a 44 sovietskych učebníc sa vo vyučovacom procese používalo v origináli bez prekladu.¹³¹ Jedna učebnica pre slovenské národné školy prešla recenzným konaním¹³², ostatné boli buď produktom činnosti učebnicových komisií (slovenčina, vlastiveda, prírodopis, zemepis, ruský jazyk, matematika, hudobná výchova), alebo samostatných autorov (čítanky, slovenský jazyk).¹³³ V prípade maďarských národných škôl taktiež môžeme hovoriť o textoch z pera individuálnych autorov a učebnicových komisií. Na slovenských stredných školách situácia vyzerala takto: komisie pri ŠPÚ pripravili učebnice literárnej výchovy, cvičebnicu slovenského jazyka pre 1. triedu, učebnice dejpisu, mineralógie a geológie, telovedy, chémie, fyziky, aritmetiky,

¹²⁹ „ŠPÚ zasielal mesačne Štátnemu nakladateľstvu plány dodávania rukopisov až do odchodu s. Kotoča...“. SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium poverenictva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Správa s. KELCA o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951 – Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok; Ján Kotoč v roku 1951 prešiel z ŠPÚ na poverenictvo školstva a kultúry. Pozri viac: Kotoč Ján. In Pedagogická encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti pedagogiky, výchovy, školstva a osvetu na Slovensku. 1. A – O. Bratislava 1984, s. 449.

¹³⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950.

¹³¹ V zozname učebníc na rok 1950/1951 sú do tohto počtu zaradené aj učebnice pre školy s vyučovacím jazykom maďarským. SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Poverenictvo školstva, vied a umení v Bratislave), s. 1.

¹³² Porovnanie je možné na základe prílohy č. 3 k správe o revízii učebníc. SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Poverenictvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 3: Zoznam učebníc, ktoré po revízii budú sa používať aj v školskom roku 1950/51.

¹³³ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Poverenictvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 1.

geometrie a hudobnej výchovy.¹³⁴ Ponechaná ostala dvojica učebníc (občianska náuka a dejepis), individuálni autori pripravili učebnice slovenskej gramatiky, zemepisu, botaniky, zoológie a geometrie. V prípade učebníc zoológie pre 2. triedu stredných škôl (Rudolf Klačko) a botaniky pre 1. triedu stredných škôl (Ján Martin Novacký) správa o tvorbe učebníc z 10. júna 1950 upozorňuje na fakt, že v týchto dvoch prípadoch pri ich príprave „*volila sa zolášť odborne a ideologicky vyspelá posudková komisia*“¹³⁵. Učebnice pre stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským boli kompletne zostavené komisionálne.¹³⁶ V prípade gymnázií sa popri tituloch pripravených učebnicovými komisiami (slovenská gramatika, čítanka, dejepis, zemepis, občianska náuka, filozofia a aritmetika) a samostatnými autormi (latinčina, matematika) mohlo používať i 8 pôvodných sovietskych učebníc (ruská literatúra), učebný text *Dejepis starého veku* – spracovaný učebnicovou komisiou podľa predlohy sovietskeho autora A. V. Mišulina – a 3 preklady z kategórie sovietskej odbornej pedagogickej literatúry (GONČAROV, N. K.: *Pedagogika*, TEPLOV, B. M.: *Psychológia*, VINOGRADOV, V. V.: *Logika*).¹³⁷ V prípade odborných škôl v porovnaní s predchádzajúcimi kategóriami existovalo naozaj skromné portfólio učebníc: komisionálne bola pripravená len jedna učebnica (*Stenografia*), 5 titulov zostavili buď jednotlivci, alebo skupiny autorov, zatiaľ čo 9 učebníc predstavovalo preklady z českých pôvodín.¹³⁸

Tri formy tvorby učebníc – recenzné konania používaných učebníc, riadenie schvaľovacieho (aprobačného) konania v prípade individuálnych autorov, resp. skupín autorov a zriadenie učebnicových komisií pri ŠPÚ – som analyzoval v rámci tejto kapitoly, takže nesporne existujúca rola ŠPÚ v ich organizovaní a praktickej realizácii bola v dostatočnej miere objasnená. V prípade prekladov z českej a sovietskej učebnicovej produkcie zachované rozpisy úloh pre jednotlivých referentov ŠPÚ napovedajú, že ich povinnosti sa v tomto smere orientovali na štúdium učebníc vhodných na preklad, redigovanie, resp. priamu realizáciu samotného prekladu do slovenského jazyka, na organizáciu aprobačného schvaľovacieho pokračovania a napokon na finálnu prípravu do tlače.¹³⁹

Porovnanie *Situačnej správy o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950 so Zoznamom učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/1951* vedie k zisteniu, že zatiaľ

¹³⁴ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 2-3.

¹³⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 25 – 3.

¹³⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 3-4.

¹³⁷ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 5.

¹³⁸ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 5-6.

¹³⁹ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Plán úloh a práce Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na prvý polrok 1951.

čo ŠPÚ k 12. septembru 1950 pripravil 104 učebníc pre školy s vyučovacím jazykom slovenským (pre prvý, druhý a tretí stupeň), počet učebníc z uvedeného zoznamu učených na používanie v školskom roku 1950/1951 pre školy s vyučovacím jazykom slovenským sa po súčte podzoznamov pre všetky tri stupne školskej sústavy taktiež rovná číslu 104.¹⁴⁰ V prípade prvého a druhého stupňa škôl s vyučovacím jazykom maďarským ŠPÚ k 12. septembru 1950 pripravil 33 učebníc, v zozname učebníc na používanie v šk. roku 1950/1951 nachádzam 32 učebníc určených pre školy prvého a druhého stupňa s vyučovacím jazykom maďarským.¹⁴¹ V prípade, že uvedené údaje „rozmením na drobné“, podľa stupňov a konkrétnych typov škôl, je možné získať nasledujúce údaje: pre slovenské národné školy ŠPÚ pripravil 24 učebnicových titulov, v zozname na školský rok 1950/1951 sa nachádza 21 titulov (v prameni bol použitý výraz „druhov“); pre slovenské stredné školy ŠPÚ pripravil 40 titulov – zoznam na šk. rok obsahuje 38 titulov, pre gymnáziá ŠPÚ pripravil 25 učebníc – v zozname ich nájdeme 30, v prípade odborných škôl sa údaj zo situačnej správy o učebniciach k 12. septembru 1950 a zo zoznamu učebníc na používanie v školskom roku 1950/1951 zhoduje – ide o 15 učebníc.¹⁴² Pre maďarské národné školy ŠPÚ pripravil 22 učebníc, zoznam na školský rok 1950/1951 pre tento typ škôl vykazuje údaj 20 učebnicových titulov.¹⁴³ V rámci maďarských stredných škôl ŠPÚ zorganizoval prípravu 11 učebníc, skúmaný zoznam udáva nepatrne vyšší údaj – 13 učebnicových titulov.¹⁴⁴ Pri pohľade na uvedené údaje môžem konštatovať skutočnosť, že učebnicové tituly, ktorých prípravu ŠPÚ do septembra 1950 organizoval, kompletne vytvorili nové portfólio učebníc vyhovujúcich požiadavkám z hľadiska aktuálnych učebných osnov a dobových ideologických nárokov. Jemné rozdiely medzi výkazom počtu učebníc pripravených ŠPÚ (1 – 5 titulov) a zoznamom učebníc na školský rok 1950/1951 vysvetľujem faktom, že niekoľko učebníc zo situačnej správy nebolo v zozname na školský rok 1950/1951 uvedených. Konkrétne ide o *Ruský jazyk pre IV. triedu stredných škôl*, *Učebnicu spevu I.* a *Učebnicu spevu II.*¹⁴⁵ V prípade gymnázií mal síce ŠPÚ pripraviť len 25 učebníc, situačná správa k 12. septembru 1950 sa však zmieňuje aj o dvanástich „základných pedagogických knihách“¹⁴⁶. Ako

¹⁴⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 5.

¹⁴¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2; SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51, s. 1-4.

¹⁴² Porovnaj SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2 s dokumentom SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, S/1950, k. 18a, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc (od ŠPÚ pre Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave). Príloha č. 4: Zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v školskom roku 1950/51.

¹⁴³ Porovnaj dokumenty rovnako ako v odkaze č. 185.

¹⁴⁴ Porovnaj dokumenty rovnako ako v odkaze č. 185.

¹⁴⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2.

¹⁴⁶ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2.

som už uviedol, v pláne pre gymnáziá mali svoje miesto odborné sovietske preklady z oblasti pedagogiky, psychológie a logiky; okrem toho sa namiesto čítaniek na prechodný čas zaviedlo používanie antológie literárnych textov s názvom „Súcit a vzdor“.¹⁴⁷

V prípade zaraďovania učebníc na vyučovanie teda išlo o do určitej miery dynamický proces s existujúcim priestorom na improvizáciu. Nie všetky učebnice, ktorých používanie bolo od začiatku školského roku 1950/1951 naplánované, boli dodané do škôl načas. K 12. septembru 1951 sa stále nachádzalo v tlači 5 učebníc pre národné školy, 8 učebníc pre školy stredné, 1 učebnica pre gymnáziá a 2 bližšie nedefinované učebnice spevu (prvý a druhý diel).¹⁴⁸ Zatiaľ čo podľa oznámenia ŠN mali byť uvedené učebnice pripravené na používanie do konca septembra 1950, v sadzbe s nejasným dátumom vydania k 12. septembru 1950 zostávalo 7 učebníc pre stredné školy.¹⁴⁹ Napriek uvedeným problematickým momentom môžem na základe preštudovaných prameňov konštatovať, že 99,17 % učebníc pre prvý a druhý stupeň škôl so slovenským a maďarským vyučovacím jazykom, ktorých prípravu ŠPÚ organizoval, sa malo v školskom roku 1950/1951 v školách používať. V prípade gymnázií ŠPÚ organizoval tvorbu najmenej 88,33 % učebníc, pričom údaje o odbornej literatúre najmä sovietskej prevencie ma oprávňujú domnievať sa, že gymnaziálnu učebnicovú tvorbu ŠPÚ pokryl v danom aktuálnom momente stopercentne. Faktom však zostávala skutočnosť, že počet vyprodukovaných učebných textov pre gymnáziá vzhľadom na reálne existujúci dopyt v danej dobe nebol dostatočný. V prípade odborných škôl ŠPÚ zastrešil vydávanie učebníc (väčšinou prekladov z českej produkcie) stopercentne. Otázka ruských a ukrajinských učebníc si bude vyžadovať ešte podrobnejší výskum.

Učebnice dostupné k septembru 1950 pre jednotlivé vyučovacie predmety na národných a stredných školách boli s výnimkou učebníc vyučovacieho jazyka svojím počtom dostačujúce.¹⁵⁰ V prípade učebníc pre gymnáziá a odborné školy však situácia nebola vôbec uspokojivá, čo ilustruje fakt, že zatiaľ čo ŠPÚ k 12. septembru 1950 pripravil 141 titulov pre národné a stredné školy (vrátane učebníc pre školy s vyučovacím jazykom maďarským a ruským), pre gymnáziá vzniklo iba 25 učebníc a pre odborné školy dokonca len 15 učebníc.¹⁵¹ Doplnenie početného stavu učebníc pre – z tohto hľadiska „podvýživený“ – tretí vzdelávací stupeň bolo v dokumentoch plánované na školský rok 1950/1951.¹⁵² Príčina predlžovania tvorby učebníc pre odborné školy mala podľa oficiálneho zdôvod-

¹⁴⁷ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 1.

¹⁴⁸ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 1.

¹⁴⁹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 1.

¹⁵⁰ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2.

¹⁵¹ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2.

¹⁵² SNA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2.

nenia tkvieť v skutočnosti, že ich príprava prebiehala paralelne s českou učebnicovou tvorbou.¹⁵³

Dokumenty z roku 1951 hovoria o rovnakom spektre metód, ktoré sa na poli prípravy učebníc v ŠPÚ používali aj v predchádzajúcich rokoch – učebnicové komisie, preklady častí alebo celých učebníc z českých alebo sovietskych originálov a spolupráca s individuálnymi autormi.¹⁵⁴ Plán prípravy učebníc v ŠPÚ na školský rok 1950/1951 postuloval 177 titulov¹⁵⁵, registrujúca bibliografia na rok 1951 obsahuje 158 záznamov učebníc, ktoré vydalo ŠN.¹⁵⁶ Na školský rok 1951/1952 – k 4. septembru 1951 – ŠPÚ pripravil 111 učebníc (z tohto počtu bolo 61 učebníc v prvom vydaní, 15 učebníc v druhom vydaní a 35 prekladov); plán pre ŠPÚ na rok 1954 v rámci bilancie činnosti pracovníkov uvádza počet 117 učebníc a 3 učebné texty ako výsledok tvorby učebníc počas celého roka 1951: „V roku 1951 referenti Ústavu pripravili, zredigovali a zrecenzovali a doplnili 117 učebníc, 13 knižných prekladov..., pripravili 3 učebné texty..., zredigovali 5 prekladov v Knižnici KPS a v Knižnici pedagogických aktualít.“¹⁵⁷ V referáte o učebniciach, uverejnenom dňa 18. októbra 1951 v *Učiteľských novinách*, pracovník ŠPÚ – hlavný redaktor tvorby učebníc pre školy prvého, druhého a tretieho vzdelávacieho stupňa – Ján Kotoč konštatoval, že v období od 1. januára 1951 do 1. októbra 1951 bolo na Slovensku vydaných „118 druhov učebníc v náklade 2 284 000 výtlačkov“¹⁵⁸. Uvedené údaje, čerpané z rôznych zdrojov, uvádzajú o objeme učebnicovej produkcie ŠPÚ mierne rozdielne údaje, čo vyplýva z rozdielneho chronologického vymedzenia (celý rok 1951, resp. len obdobie do septembra/októbra 1951). Domnievam sa, že najpresnejším zdrojom kvantifikovateľných poznatkov o účasti ŠPÚ na príprave učebníc a učebných textov je registrujúca bibliografia *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*. Vychádzajúc zo skutočnosti, že ŠN vydávalo učebnice, ktoré prešli aprobačným konaním riadeným ŠPÚ, analýzou registra učebníc a učebných textov vydaných v priebehu roka 1951 a ich komparáciou so stavom v predchádzajúcich rokoch môžem presne zistiť počty učebníc tvorených ŠPÚ podľa troch kľúčov: vzdelávacieho stupňa, predmetu a vyučovacieho stupňa. Porovnanie počtu takto diferencovaných skupín učebníc umožňuje sledovať hlavné trendy, ktoré ŠPÚ v procese prípravy učebníc v danom období sledoval.

„V príprave ďalších učebníc sa pokračuje a podľa plánu Štátneho pedagogického ústavu v priebehu školského roku 1950/51 pripravujú sa aj všetky učebnice pre gymnáziá a v tom istom školskom roku v značnej miere zásobia sa učebnicami aj odborné školy, najmä poľnohospodárskeho a priemyselného smeru.“ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 3.

¹⁵³ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Situačná správa o učebniciach ku dňu 12. septembra 1950, s. 2.

¹⁵⁴ SNA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Príprava a tvorba učebníc, s. 1-3.

¹⁵⁵ SNA v BA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Tvorba nových učebníc, s. 3.

¹⁵⁶ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 71-113.

¹⁵⁷ SNA, f. PŠ, 1954, k. 138 a, Zápisnice, správy, i. č. 197 – 199. Pracovný plán Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave na rok 1954, s. 3.

¹⁵⁸ KOTOČ, Ján. Učebnica – významný činiteľ našej školy. Referát Jána Kotoča o učebniciach. In *Učiteľské noviny*, 18. októbra 1951, roč. 1, č. 38, s. 5.

Podľa bibliografie *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954* sa v roku 1951 počet učebníc vydaných ŠN v porovnaní s predchádzajúcim rokom zvýšil presne 2,51-krát zo 63 na 158 titulov.¹⁵⁹ V prípade národných a stredných škôl pokračovalo vydávanie ďalších učebníc vrátane druhých, často opravených a doplnených vydaní; potrebu v septembri 1950 chýbajúcich učebníc vyučovacieho jazyka pre druhý stupeň škôl riešilo 10 učebníc, z ktorých 7 bolo určených pre 1. – 4. ročník stredných škôl s maďarským vyučovacím jazykom a 3 učebné texty jazykovej výchovy pre 2. a 3. ročník stredných škôl s vyučovacím jazykom slovenským.¹⁶⁰

Portfólio učebníc pre gymnáziá, používaných v školskom roku 1950/1951, v priebehu roka 1951 postupne obohatilo 13 učebníc určených priamo pre gymnáziá a 8 titulov pre školy tretieho stupňa, ktoré boli použiteľné okrem gymnázií aj na ostatných školách druhej úrovne školskej sústavy.¹⁶¹ Z týchto 13 učebníc 9 titulov predstavovalo preklady z českých originálov tvoriacich väčšinu z najobjemnejšej položky gymnaziálnych predmetov: učebnice aritmetiky pre 1., 2. a 3. ročník a učebnice deskriptívnej geometrie pre 2. a 3. ročník gymnázií.¹⁶² Okrem nich výučbu na gymnáziách obohatila štvorica prekladov: *Mineralógia a geológia pre 1. ročník*, *Nemecký jazyk pre 1. a 2. ročník*, *Anorganická chémia pre 2. a 3. ročník* a *Organická chémia pre 3. a 4. ročník gymnázií*.

Z učebných textov pre tretí stupeň je zaujímavá predovšetkým kolekcia piatich zbierok literárnych textov s honosným názvom *Sprístupníť kultúrne poklady minulosti* pre 2. (druhý diel), 3. a 4. triedu.¹⁶³ Ich zostavovateľom bol Rudolf Kliský – referent ŠPÚ venujúci sa príprave a tvorbe učebníc pre gymnáziá.¹⁶⁴ Pod vedením predsedu učebnicovej komisie jazykovedca Štefana Peciara boli v spolupráci s autormi vydané učebnice slohovej výchovy pre 2., 3. a 4. triedu škôl tretieho stupňa.¹⁶⁵ Ako výsledok komisionálnej prípravy vznikli aj učebnice ruskej konverzácie a literatúry.

V rámci tretieho stupňa je pozoruhodný vzostup počtu učebníc pre odborné školy (z 8 učebníc v roku 1950 sa ich počet zvýšil na 34 v nasledujúcom roku), čo predstavovalo logické riešenie disproporcie ich nedostatočného množstva a značného dopytu zo strany rýchlo rastúcej siete odborných škôl.¹⁶⁶ Hektické budovanie odborných škôl v budovateľskej fáze komunistického režimu bolo v danom období motivované urgentnou potrebou vychovať a odborne pripraviť budúcich pracovníkov spôsobilých podieľať sa na chode rýchlo budovaných priemyselných

¹⁵⁹ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 71-113.

¹⁶⁰ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 71-113.

¹⁶¹ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 71-113.

¹⁶² Okrem toho vyšli aj dve pôvodné slovenské učebnice deskriptívnej geometrie pre 1. a 2. gymnaziálny ročník.

¹⁶³ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 68.

¹⁶⁴ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 86-87, 107.

¹⁶⁵ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*, s. 93, 101.

¹⁶⁶ V nedatovanej správe *Príprava a tvorba učebníc (1951) na margo odborných škôl nachádzame nasledujúce konštatovanie: „Štátny pedagogický ústav venoval sa aj tvorbe učebníc pre odborné školy / doteraz vyšlo 20 a v tlači je 19 učebníc/, no na tomto úseku so zreteľom na rozšírenú sieť odborných škôl bude sa musieť v budúcnosti oveľa viac urobiť.“* SNA, f. PŠ, 1951, k. 178, Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. *Príprava a tvorba učebníc*, s. 1.

kapacít.¹⁶⁷ V prípade základných odborných škôl bol postup prípravy potrebných učebníc stanovený podľa počtu študujúcich, ktorí jednotlivé odbory navštevovali.¹⁶⁸ Analýza bibliografie naznačuje, že v takto určenom rebríčku sa v roku 1951 na prvom mieste nachádzal tzv. kovorobný odbor s 12 učebnicami, druhé miesto obsadilo 7 titulov pre školy strojnícke, na tretej priečke som našiel po dve učebnice pre školy elektrotechnické a hospodárske.¹⁶⁹ ŠPÚ učebnice pre potreby odborných škôl pripravoval v tesnej spolupráci s českým VÚP, o čom svedčí správa Gustáva Pavloviča o návšteve tejto inštitúcie dňa 20. júla 1950 v Prahe. Predmetný dokument približuje intenzívne úsilie o vytvorenie prekladov českých pôvodín – do 30. júna 1950 malo byť preložených 13 českých originálov.¹⁷⁰ Za rok 1951 vyšlo celkovo 20 českých prekladov pre odborné školy, z tohto počtu bolo 11 titulov pripravených pre základné školy kovorobné.¹⁷¹ V prípade všeobecno-vzdelávacích predmetov totožnosť osnov rôznych odborov umožnila – najmä na vyšších odborných školách – používať pre potreby výučby učebnice vydávané pre gymnáziá.¹⁷² Portfólio učebníc dopĺňali aj učebnice v českom jazyku.¹⁷³

Na rok 1952 bolo plánovaných vydanie 230 typov učebníc.¹⁷⁴ Je otázne, na vydaní akého počtu z nich sa podieľal ŠPÚ, pretože na poli tvorby učebníc došlo k už spomenutému presunu kompetencií z ŠPÚ na SPN.

¹⁶⁷ Podľa historika Milana Olejníka „dôraz na rozvoj priemyselných odvetví, dôležitých pre zbrojnú výrobu, kládol vysoké požiadavky na dostatok odborne vzdelaných pracovníkov, čo malo za následok rapidnú výstavbu technických škôl na Slovensku. Obsah vyučovania bol zameraný na získanie poznatkov, ktoré by v maximálnej miere zodpovedali potrebám priemyslu“. OLEJNÍK, Milan. Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953. Prešov 2018, s. 36.

¹⁶⁸ Riaditeľ ŠPÚ v *Zpráve o stave učebníc pre základné odborné školy* z augusta 1950 prípravu učebníc usporiadal podľa počtu žiakov v jednotlivých odboroch: „c/ České učebnice, ktoré majú vyjsť na začiatku školského roka 1950/51 a najneskôr do konca februára 1951, a ktoré sa do slovenčiny preložia čo možno v najkratšom čase po ich vydaní. 1. Hospodársky zemepis pre ZOŠ distribučné. 2. Úvod do kovopriemyslu. 3. Úvod do textilného priemyslu. 4. Úvod do baníctva. 5. Úvod do hutníctva. 6. Stavebníctvo I. 7. Stavebníctvo II. Zo zoznamu vidieť, že hlavné učebnice dôležitých odborov (kovorobný, elektrotechnický, drevorobný) budú hotové do konca tohto roku. Ďalšie učebnice týchto dôležitých odborov, ako aj odboru stavebného sa vydajú v roku 1951. Učebnice menej dôležitých odborov začnú sa pripravovať v roku 1951. Odbory podľa počtu žiakov, (najdôležitejšie!), šk. r. 1949/50. 1. Kovorobný... 13.110; 2. Elektrotechnický... 1890; 3. Stavebný... 2400; 4. Drevorobný (stolári)... 2890, 5. Tesári... 520; 6. Odevný... 2860; 7. Distribučný... 2260; 8. Ďalších 93 odborov... 6231...“. SNA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc pre základné odborné školy – august 1950, s. 2.

¹⁶⁹ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 71-113.

¹⁷⁰ SNA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Poznámky k správe o stave učebníc pre základné odborné školy – august 1950, s. 3.

¹⁷¹ Rok 1951. In JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954, s. 71-113.

¹⁷² SNA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc pre odborné školy okrem základných odborných škôl, s. 1. Bratislava 15. augusta 1950.

¹⁷³ SNA, f. PŠ, /1919/ 1945 – 1960, k. 18a, S/1950, č. j. 204 – 220, i. č. 80. Správa o stave učebníc pre základné odborné školy – august 1950, s. 2.

¹⁷⁴ SNA v BA, f. PŠ, 1951, k. 178. Kolégium povereníctva, Gremiálne porady, i. č. 448 – 463. Správa s. KELCA o tvorbe učebníc a učebných pomôcok na zasadnutí 41. prezidiálnej porady PŠVU dňa 10. septembra 1951 – Správa o tvorbe učebníc a učebných pomôcok: Plnenie úloh a nedostatky v práci, s. 4.

Závěrečné zhrnutie kľúčových zistení

Na margo účasti ŠPÚ na príprave učebných textov môžem na záver konštatovať, že ŠPÚ zohral hlavnú úlohu v procese kompletnej transformácie učebnicového fondu používaného v slovenských školách, a to takým spôsobom, aby dôsledne korešpondoval s novými učebnými osnovami. K začiatku školského roka 1950/1951 ŠPÚ realizoval revíziu všetkých dovtedy používaných učebníc a zastrešoval jednotlivé formy prípravy nových učebníc vrátane zabezpečenia prekladov českých alebo sovietskych pôvodín. ŠPÚ pripravil všetky nové učebnice, vyhovujúce z hľadiska aktuálnych učebných osnov a dobových ideologických požiadaviek. Taktiež usmerňoval dopĺňanie učebných textov – najmä pre školy tretieho vzdelávacieho stupňa, ktoré čelili v nami sledovanom období ich značnému nedostatku. Všetky uvedené zmeny ŠPÚ realizoval v polohe nástroja vzdelávacej politiky komunistickej strany, ktorá v skúmanom období sledovala dôsledné prispôbenie obsahu školských učebníc oficiálne presadzovaným paradigmám marxisticko-leninskej ideológie – samozrejme, v intenciách sovietskeho politického a pedagogického štandardu.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívne pramene:

Slovenský národný archív v Bratislave, f. Povereníctvo školstva, /1919/ 1945 – 1960; Povereníctvo školstva, 1951; Povereníctvo školstva, 1954.

Dobová tlač

- EDEDY, Ján. Sovietska pedagogika (K výročiu dvoch historických dokumentov). In *Jednotná škola*, 1951, roč. 7, č. 4 – 5, s. 145-160.
- HVOZDÍK, Ján. Vyučovanie bez učebníc ako didaktický problém. In *Jednotná škola*, 1950, roč. 6, č. 4, s. 166-170.
- KOTOČ, Ján. Nová učebnicová tvorba. In *Jednotná škola*, 1948, roč. 4, č. 5, s. 198-202.
- KOTOČ, Ján. O nových učebniciach. In *Jednotná škola*, 1950, roč. 6, s. 33-45.
- KOTOČ, Ján. Učebnica – významný činiteľ našej školy. Referát Jána Kotoča o učebniciach. In *Učiteľské noviny*, 18. októbra 1951, roč. 1, č. 38, s. 5.
- NOVOMESKÝ, Ladislav. Prestavba našej školy. In *Jednotná škola*, 1948, roč. 4, č. 3 – 4, s. 52-60.
- PAVLÍK, Ondrej. Návrh na reformu školského systému. In PAVLÍK, Ondrej (ed.). *Z bojov o jednotnú školu*. Bratislava : SPN, 1975, s. 26-60.
- PAVLÍK, Ondrej. Privítací prejav pri otvorení Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave. In PAVLÍK, Ondrej. *Z bojov o jednotnú školu*. Bratislava : SPN, 1975, s. 189-191.
- PAVLOVIČ, Gustáv. Štátny pedagogický ústav a úsilie o novú školu. In PAVLOVIČ, Gustáv (ed.). *K histórii československej socialistickej školy*. Bratislava : SPN, 1977, s. 63-75.
- PAVLOVIČ, Gustáv. Programový prejav Dr. Gustáva Pavloviča, riaditeľa ŠPÚ. In PAVLOVIČ, Gustáv (ed.). *K histórii československej socialistickej školy*. Bratislava : SPN, 1977, s. 55-62.
- SELECKÝ, Andrej. Výskum učebných osnov na I. a II. stupni všeobecnovzdelávacích škôl. In *Jednotná škola*, 1949 – 1950, roč. 5, č. 1 – 2, s. 23-32.
- Správy: Zakázané učebnice. In *Školské zvesti*. Publikáčny orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 15. novembra 1949, roč. 5, zošit č. 21, s. 715-716.

- Učebný plán a učebné osnovy pre školy národné. Výnos Povereníctva školstva a osvety zo dňa 16. augusta 1948, č. 5506-prez. Príloha Školských zvestí, publikačného orgánu Povereníctva školstva a osvety, 1948, roč. 4, zošit č. 16.
- Učebný plán a učebné osnovy pre školy stredné. Výnos Povereníctva školstva a osvety zo dňa 31. augusta 1948, č. 5346-prez. Príloha Školských zvestí, publikačného orgánu Povereníctva školstva a osvety, 1948, roč. 4, zošit č. 17.
- Učebný plán a učebné osnovy pre gymnáziá. Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 7. októbra 1949, č. 107.450/49-III/1. Príloha Školských zvestí, publikačného orgánu Povereníctva školstva, vied a umení, 1949, roč. 5, zošit č. 20.
- Usnesení predsedníctva ústredného výboru Komunistickej strany Československa o učebniciach pro národní a střední školy. In *Pedagogika*, 1951, roč. 1, č. 5 – 6, s. 257-267.
- Výnos Povereníctva školstva a osvety zo dňa 11. marca 1948, č. 823/48-A, o užívaní, zavádzaní a schvaľovaní učebníc, vyučovacích pomôcok, kníh do žiackych knižníc a žiackych časopisov na opatrovniach, národných, stredných, odborných školách a na školách umeleckého smeru. Číslo 56. In *Školské zvesti*. Publikačný orgán Povereníctva školstva a osvety, 30. marca 1948, roč. 4, zošit č. 6, s. 215-218.
- Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 24. januára 1949, č. 426 – prez. leg., ktorým sa vydáva Organizačný poriadok Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave. Číslo 42. In *Školské zvesti*. Publikačný orgán Povereníctva školstva, vied a umení v Bratislave, 28. februára 1949, roč. 5, zošit č. 4, s. 134-140.
- Výnos Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 10. apríla 1949, č. 4330/49 – prez., o tvorbe, schvaľovaní a vydávaní učebníc a učebných textov pre školy I. – III. stupňa. Výnosy a vyhlášky. Číslo 103. In *Školské zvesti*. Publikačný orgán Povereníctva školstva, vied a umení, 15. mája 1949, roč. 5, zošit č. 9, s. 332-336.

Učebnice:

MIŠULIN, Alexander Vasiljevič. Dejepis, učebné texty pre 2. triedu stredných škôl. Sprac. podľa A. V. Mišulina. Učebnicová komisia pri ŠPÚ v Bratislave. Bratislava 1950. 139 s.

Editované pramene:

PŠENÁK, Jozef. Pramene k dejinám československého školstva. Bratislava : SPN, 1979. 274 s.

Monografie a zborníky ako celok:

- FERLIKOVÁ, Klára (ed.). Pamätnica pri príležitosti 60. výročia založenia Štátneho pedagogického ústavu (1947 – 2007). Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2007. 123 s.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016. 132 s.
- OLEJNÍK, Milan. Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953. Prešov: UNIVER-SUM, 2018. 75 s.
- PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945 – 1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948 – 1968). Bratislava : VEDA, 2012. 283 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

GAŇO, Viliam. Podiel Výskumného ústavu pedagogického na rozvoji slovenskej defektológie. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 4, s. 486-497.

Kolektív pracovníkov VÚP v Bratislave: Desať rokov Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 4, s. 385-404.

KOUTUN, Juraj. Štyridsať rokov pôsobenia Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave a rozvoj pedagogických vied. In *Jednotná škola*, 1987, roč. 39, č. 8, s. 695-711.

KRANKUS, Milan. Vývoj pedagogického myslenia a pedagogický diskurz. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 82-112.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Pedagogické časopisy na Slovensku v rokoch 1945 – 1968. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 76-88.

MORIC, Rudolf. Literatúra pre mládež a Výskumný ústav pedagogický. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 4, s. 486-497.

Encyklopédie:

Pedagogická encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti pedagogiky, výchovy, školstva a osvedy na Slovensku. 1. A – O. Bratislava: VEDA, 1984. 742 s.

Pedagogická encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti pedagogiky, výchovy, školstva a osvedy na Slovensku. 2. P – Ž. Bratislava: VEDA, 1985. 702 s.

Bibliografie:

JUSKOVÁ-CHUDÍKOVÁ, Magda (ed.). *Učebnice na Slovensku v rokoch 1945 – 1954*. Registrujúca bibliografia. Bratislava : Slovenská pedagogická knižnica, 1971. 305 s.

Elektronické zdroje

BAKOŠ, Ľudovít [online]. *Encyclopaedia Beliana*, ISBN 978-80-89524-30-3 [cit. 2021-10-02]. Dostupné na internete: <https://beliana.sav.sk/heslo/bakos-ludovit>.

Počet slov: 17 951

Počet znakov vrátane medzier: 121 516